

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Кафедра туризму

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

МАГІСТРА

(ступінь вищої освіти)

на тему

**ПЕРСПЕКТИВИ ТА МЕНЕДЖМЕНТ РОЗВИТКУ
ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи Тур-21маг
спеціальності 242 Туризм
(шифр і назва напрямку підготовки,

спеціальності)

освітньої програми Туризм
Фількіна А.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доцент Бугіль С.Я
(підпис) (наук.ступ., вчене звання, прізвище та
ініціали)

ДУБЛЯНИ 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
Кафедра _____

Ступінь вищої освіти Магістр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма Туризм
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

туризму
(назва кафедри)

(підпис)

Крупа О.М.

(прізвище, ім'я, по батькові)

“ _____ ” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну (дипломну) роботу здобувачу вищої освіти

Фількіній Аліні Олегівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Перспективи та менеджмент розвитку замкового туризму в Україні

керівник роботи Бугіль Світлана Ярославівна, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУП від “ 19 ” липня 2021 р. № 212/к-с

2. Строк подання студентом роботи 20 грудня 2022 року
3. Вихідні дані до роботи: законодавство України, постанови Кабінету Міністрів України, дані статистичних звітів та аналітичних оглядів результатів діяльності вітчизняних замків, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань розвитку замкового туризму, довідкові матеріали, література на туристичну тематику.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ

Розділ 1 **ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ**

- 1.1. Поняття та класифікація замків
- 1.2. Замковий туризм як чинник збереження історико-культурної спадщини
- 1.3. Державне регулювання використання замків в туризмі

Розділ 2 **АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ В ТУРИЗМІ**

- 2.1. Аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів замків України
- 2.2. Замки Львівщини у структурі туристичних маршрутів Західної України
- 2.3. Вплив туристичної діяльності на навколишнє середовище

Розділ 3 **ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПЕРСПЕКТИВУ**

- 3.1. Використання європейського досвіду для розвитку замкового туризму в Україні
- 3.2. Логістичні підходи до сталого розвитку замкового туризму
- 3.3. Сучасні підходи до розвитку замкового туризму на основі інноваційних технологій та 3D моделювання

Розділ 4. **ОХОРОНА ПРАЦІ**

- 4.1. Безпека життя і здоров'я туристів

- 4.2. Безпека туристичної подорожі
 4.3. Використання освітлення та кольору в інтер'єрах музейно-виставкових комплексів
 4.4. Пожежна безпека споруд

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
 ДОДАТКИ

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунки, таблиці: рис. 1.1. Чинний в Україні державний класифікатор об'єктів національної історико-культурної спадщини; табл. 2.1. Найкрасивіші та найпопулярніші замки України серед туристів; рис. 2.1. Карта туристичного маршруту замками під назвою “Золота підкова Львівщини”; табл. 2.2 Замки туристичного маршруту “Золота підкова Львівщини”; табл. 2.3. Відвідуваність замків “Золотої підкови Львівщини”; табл.2.4. Кількість проведених екскурсій для різних категорій туристів в Олеському та Золочівському замках; рис. 2.2. Відсоток категорій відвідувачів Олеського, Золочівського та Підгорецького замків; табл. 2.3. Групування проблем, які негативно впливають на розвиток замкового туризму Львівщини.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Стан охорони навколишнього середовища				20.12.22 р.
		29.09.20 р.	29.09.20 р.	
Охорона праці				20.12.22 р.
		29.09.20 р.	29.09.20 р.	

7. Дата видачі завдання “ 29 ” вересня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1	Отримання завдання для написання дипломної роботи	29.09.2020 р.	29.09.2020 р.
2	Розробка плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів	12.08.10.2022 р.	12.08.10.2022 р.
3	Написання вступу і I розділу	08.09.2022 р.	08.09.2022 р.
4	Написання II розділу	20.09.2022 р.	20.09.2022 р.
5	Написання III розділу	21.10.2022 р.	21.10.2022 р.
6	Написання IV розділу і висновків	11.11.2022 р.	11.11.2022 р.
7	Оформлення дипломної роботи і подання науковому керівнику для написання відгуку	29.11.2022 р.	29.11.2022 р.
8	Перевірка тексту дипломної роботи на унікальність. Скерування на зовнішню рецензію	01.12.2022 р.	01.12.2022 р.
9	Представлення дипломної роботи на кафедру	05.12.2022 р.	05.12.2022 р.
10	Захист дипломної роботи в Державній екзаменаційній комісії	20.12.2022 р.	20.12.2022 р.

Студент _____
 (підпис)

Фількіна А.О.
 (прізвище та ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи _____
 (підпис)

Бугіль С.Я.
 (прізвище та ініціали)

УДК

Фількіна А.О. Перспективи та менеджмент розвитку замкового туризму в Україні : кваліф. робота за спеціальністю “Туризм”. Львів : ЛНУП, 2021. 88 с. На правах рукопису.

Обсяг роботи становить 88 сторінок, включаючи 5 таблиць, 9 рисунків, 74 джерела.

У роботі висвітлені теоретичні засади розвитку замкового туризму, зокрема, розкрито сутність поняття та класифікацію замків, розглянуто замковий туризм як чинник збереження історико-культурної спадщини та досліджено особливості державного регулювання використання замків в туризмі.

Проведено аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів замків України та досліджено замки Львівщини у структурі туристичних маршрутів Західної України.

Розроблено шляхи вдосконалення менеджменту замкового туризму в Україні на перспективу, зокрема, зроблені рекомендації щодо напрямків використання європейського досвіду для розвитку замкового туризму в Україні, удосконалено логістичні підходи до сталого розвитку замкового туризму та запропоновано сучасні підходи до розвитку замкового туризму на основі інноваційних технологій та 3D моделювання.

Анотація

Магістерська робота присвячена вивченню особливостей і проблем використання замків в туризмі та розробці шляхів вдосконалення менеджменту замкового туризму на перспективу.

В першому розділі кваліфікаційної магістерської роботи розкрито сутність поняття “замок”, розглянуто детальну класифікацію замкових споруд, описано замковий туризм з позицій важливості збереження історико-фортифікаційної спадщини країни, досліджено особливості державного регулювання використання замків в туризмі.

В другому розділі дослідження описано стан, тенденції та проблеми використання замків України в туристичній діяльності, зокрема, проведено поглиблений аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів замків України, досліджено замки Львівщини у структурі туристичних маршрутів Західної України, зроблено групування проблем, які негативно впливають на розвиток замкового туризму Львівщини. За результатами аналізу замкової спадщини України зроблено висновок, що замковий туризм в країні має значний потенціал. Але з іншого боку відмічено занедбаність, зруйнованість замкової архітектури, байдуже ставлення суспільства до гострої потреби відбудови замків.

В третьому розділі роботи розроблено шляхи вдосконалення менеджменту замкового туризму в Україні на перспективу. Детально вивчено можливості використання європейського досвіду для розвитку замкового туризму в Україні та обґрунтовано, що для розвитку замкового туризму в Україні актуальним є передача туристичному бізнесу об'єктів архітектури замків та фортифікаційних споруд і на основі реконструкції перетворення їх на середньовічні готелі старовини, центри дозвілля, розважальні заклади ресторанного бізнесу. З метою удосконалення логістичних підходів до сталого розвитку замкового туризму запропоновано сучасну методику визначення добової місткості туристичних об'єктів замку, яка базується на основі алгоритмів, рекомендованих Всесвітньою туристичною організацією ООН. З метою діджиталізації замкового туризму рекомендовані сучасні підходи до розвитку замкового туризму на основі інноваційних технологій та 3D моделювання.

Ключові слова: замки, замкові комплекси, замковий туризм, рекреаційно-туристичні ресурси замків, ревіталізація, сталий розвиток замкового туризму, діджиталізація, 3D моделювання.

The master's thesis is devoted to the study of the peculiarities and problems of the use of castles in tourism and the development of ways to improve the management of castle tourism in the future.

In the first chapter of the qualifying master's thesis, the essence of the concept of "castle" is revealed, a detailed classification of castle structures is considered, castle tourism is described from the standpoint of the importance of preserving the country's historical and fortification heritage, and the peculiarities of state regulation of the use of castles in tourism are investigated.

The second chapter of the study describes the state, trends and problems of using Ukrainian castles in tourism activities, in particular, an in-depth analysis of the recreational and tourist resources of Ukrainian castles was carried out, the castles of Lviv Oblast were studied in the structure of tourist routes of Western Ukraine, a grouping of problems that negatively affect the development of castle tourism was made Lviv region. Based on the results of the analysis of the castle heritage of Ukraine, it was concluded that castle tourism in the country has significant potential. But on the other hand, the neglect, the destruction of the castle architecture, the indifferent attitude of the society to the urgent need to rebuild the castles was noted.

In the third section of the work, ways of improving the management of castle tourism in Ukraine for the future are developed. The possibility of using European experience for the development of castle tourism in Ukraine was studied in detail, and it was substantiated that for the development of castle tourism in Ukraine, the transfer of architectural objects of castles and fortifications to the tourist business and, based on reconstruction, their transformation into ancient medieval hotels, leisure centers, entertainment restaurant business establishments. In order to improve logistic approaches to the sustainable development of castle tourism, a modern method of determining the daily capacity of tourist objects of the castle is proposed, which is based on the algorithms recommended by the UN World Tourism Organization. In order to digitize castle tourism, modern approaches to the development of castle tourism based on innovative technologies and 3D modeling are recommended.

Keywords: castles, castle complexes, castle tourism, recreational and tourist resources of castles, revitalization, sustainable development of castle tourism, digitalization, 3D modeling.

ЗМІСТ

ВСТУП		7
Розділ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ	9
1.1.	Поняття та класифікація замків	9
1.2.	Замковий туризм як чинник збереження історико-культурної спадщини	13
1.3.	Державне регулювання використання замків в туризмі	16
Розділ 2.	АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ В ТУРИЗМІ	20
2.1.	Аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів замків України	
2.2.	Замки Львівщини у структурі туристичних маршрутів Західної України	28
2.3.	Вплив туристичної діяльності на навколишнє середовище	39
Розділ 3.	ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПЕРСПЕКТИВУ	44
3.1	Використання європейського досвіду для розвитку замкового туризму в Україні	44
3.2	Логістичні підходи до сталого розвитку замкового туризму	56
3.3	Сучасні підходи до розвитку замкового туризму на основі інноваційних технологій та 3D моделювання	60
Розділ 4.	ОХОРОНА ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	65
4.1.	Безпека життя і здоров'я туристів	65
4.2.	Безпека туристичної подорожі	68
4.3.	Використання освітлення та кольору в інтер'єрах музейно-виставкових комплексів	71
4.4.	Пожежна безпека споруд	76
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	78
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
	ДОДАТКИ	90

Вступ

Актуальність теми дослідження. Замкові екскурсії є однією з найцікавіших і найскладніших форм культурно-пізнавального туризму. У багатій історико-архітектурній спадщині України чільне місце займають пам'ятки оборонної архітектури – фортеці, замки, оборонні храми, міські укріплення, які приваблюють туристів. Тому питання розвитку замкового туризму та підвищення його привабливості тісно пов'язані із сучасним етапом розвитку вітчизняного туризму.

Замки в Україні зазнали незворотних збитків після втрати свого функціонального призначення. На сьогоднішній день немає достовірних даних про їх загальну кількість, оскільки багато з них втрачені назавжди. Водночас фортифікаційні споруди країни можуть стати не лише цікавими об'єктами туристичної діяльності, а й невід'ємною частиною туристичної інфраструктури, як це має місце в європейських країнах, де більше третини таких комплексів використовується під готелі та ресторани.

Метою дослідження є аналіз та оцінка стану використання замків в туризмі з визначенням проблем і шляхів вдосконалення менеджменту замкового туризму на перспективу.

Об'єктом дослідження є замки України та, зокрема Львівщини.

Реалізація мети дослідження зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- з'ясувати сутність замків, їх види та класифікацію;
- дослідити замковий туризм як чинник збереження історико-культурної спадщини;
- розглянути особливості державного регулювання використання замків в туристичній галузі України;
- провести аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів замків України;
- дослідити замки Львівщини у структурі туристичних маршрутів Західної України;
- вивчити можливості використання європейського досвіду для

розвитку замкового туризму в Україні;

- удосконалити логістичні підходи до сталого розвитку замкового туризму;

- запропонувати сучасні підходи до розвитку замкового туризму на основі інноваційних технологій та 3D моделювання.

Методи дослідження. Досягнення поставлених цілей обумовило потребу у використанні загальнонаукових методів: історичного (проблемна хронологія, порівняльна історія, ретроспектива), системного, типологічного, когнітивного та статистичного й графічного методів.

Під час проведення дослідження використовувалися методи аналізу й синтезу (для з'ясування сутності замкового туризму), статистичні методи (для визначення динаміки зміни відвідуваності замків “Золота підкова” Львівської області; для визначення динаміки зміни кількості проведених екскурсій для різних категорій туристів в Олеському та Золочівському замках).

Інформаційною базою дослідження є законодавство України, постанови Кабінету Міністрів України, дані статистичних звітів та аналітичних оглядів результатів діяльності вітчизняних замків, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань розвитку замкового туризму, довідкові матеріали, література на туристичну тематику.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в результаті дослідження визначено стан використання та потенціал вітчизняних замків в туризмі., обґрунтовано можливості використання європейського досвіду для розвитку замкового туризму в Україні, запропоновано сучасні логістичні підходи до сталого розвитку замкового туризму та його діджіталізації на основі інноваційних технологій та 3D моделювання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для покращення використання замків України в туристичній сфері та формування плану розвитку замкового туризму.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняття та класифікація замків

Бурхливий розвиток туризму породив нові його види і форми, в тому числі замковий туризм. Однак наразі не існує єдиного визначення цього виду туризму, як і не має достатньо чіткого визначення його сутності і термінології.

Слід зазначити, що замковий туризм є різновидом історико-культурного туризму. Поняття історико-культурного туризму розуміється як вид туризму, метою якого є відвідування територій, пов'язаних з історією та культурною спадщиною [55].

Оскільки загальноприйнятого поняття “замковий туризм” не існує, необхідно теоретично обґрунтувати цей перспективний вид туризму. Для цього доцільно звернутися до тлумачного енциклопедичного словника, щоб зрозуміти суть поняття “замок”, яке є ключовим для визначення цього виду туризму.

Такі явища, як замки досліджують архітектори, історики та археологи. Вчені розглядають концепцію “замку” з різних точок зору, з таких основних галузей, як кастеологія, архітектура, археологія, історична соціологія та історична військова наука. У кожному напрямку дослідники по-своєму тлумачили термін “замок”, віддаючи пріоритет його окремим ознакам. Польський дослідник оборонної архітектури Я. Богдановський зазначає, що всі ці напрямки мають свою головну тенденцію, як чітко наукову, поверхову, так і популярну, не виключаючи великої кількості спрощень і навіть помилок [12, с. 18].

Слово “замок” походить з польської мови від слова “zamek”, яке, як і чеське “zamek”, є поверненням до німецького слова “sloz”, що означає “замок”, “засув”, “фортеця”. Воно, у свою чергу, походить від латинського слова “clusa” – “замок”, “замок”, “фортеця”, “укріплення”.

Отже, слово “замок” походить з польської мови і перекладається як

“фортеця, укріплення” – споруда (комплекс), що виконує як житлові, так і фортифікаційні функції. Замки, об’єкти такого туризму, спочатку будувалися у вигляді неприступних фортець, головним призначенням яких був захист заможних феодалів або цілих міст, але пізніше з розвитком зброї та винайденням пороху вони втратили свою основну функцію. Користування поступово почало перетворюватися на палац.

Термін “замок” стосується укріпленого житла середньовічного феодала з оборонними, господарськими та культовими спорудами, як правило, оточене високими кам’яними стінами та кількома вежами. Зазвичай, з військової точки зору, замки займають найбільш вигідні позиції на місцевості [41].

В Оксфордській енциклопедії сказано, що замок – це укріплення, яке захищає місто чи регіон, а також є резиденцією середньовічного барона. Кельтські форти на схилах пагорбів і саксонські міста також були відомі як “замки”, де місцеве населення часто могло ховатися [46].

Багатозначність слова “замок” впливає зі складності та багатогранності самого цього явища. Жодна з характеристик не суперечить одна одній і є взаємо уточнюючими [13, с. 66].

У Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій цим словом позначають укріплення різного призначення: феодальні садиби, переважно поселення військового характеру, які споруджувалися для оборони місцевостей і стратегічних пунктів. У середньовічній Західній Європі поняття “замок” також не було детермінованим [64].

Традиційна назва “замок” продовжує застосовуватися до житла, яке втратило свою оборонну функцію, або споруди, стилізованої під замок, але не оборонної у військовому розумінні [12].

Замки іноді вважають частиною більш широкого поняття “фортеця” [4, 5]. Особливо це стосується замків XVII ст. [12; 11]. І навпаки, є деякі приклади коли присвоюють назву “замок” фортеці, яка не має житлової функції [8, с. 50].

Б. Дибас доводить, що в Речі Посполитій в XVII ст. у термінологію, яка

використовувалася для опису доповнених об'єктів, внесено важливі зміни. Дослідник вказує на дату 1730-х років, коли з появою слова “замок” у вжиток увійшло слово “фортеця”. Крім того, термін “фортеця” застосовується до військових цілей, таких як замки та міста. На думку Б.Дибаса, вживання слова “фортеця” відображає процес розвитку військової техніки та його вплив на сферу політики і соціально-економічної сфери [11, с. 77-78].

Ю. Заяць наголошує на важливості соціального призначення як основного критерію, що відрізняє замок від багатьох укріплень [64]. Автор стверджує, що з усіх укріплених поселень, відомих як замки, справжніми замками в соціальному розумінні є: 1) великокнязівські (королівські) резиденції; 2) двори (приватні замки у приватних містах, центрах великих маєтків); 3) будь-які укріплення феодалів краю.

Отже, основним свідченням ідентифікації певного оборонного комплексу чи укріплення як замку є його соціальне призначення. Підсумовуючи дослідження, можна описати замки 16-18 ст. з архітектурної точки зору – як самостійний головний комплекс, що складається з укріплень, резиденцій та інших допоміжних будівель, з'єднаних спільним фортифікаційним периметром. Під час бойових дій комплекс пристосований для довгострокової оборони в умовах облоги, в першу чергу має фортифікаційні укріплення, розроблені для ефективної боротьби з можливим супротивником, які представлятимуть цитадель влади та авторитету власника і будуть служити гарантом його безпеки. Невід'ємною ознакою замку є наявність головного житлового будинку представницького чи житлового характеру, де проживала знатна родина – власник замку, або намісник власника замку та його сім'я, оскільки існував постійний потік гостей до міста та з міста. Крім того, на території замку зазвичай розташовувалися другорядні резиденції для гарнізону, челяді та інших жителів замку, культові споруди (церкви чи храми), господарські будівлі тощо.

Дослідники національної оборонної спадщини зазначали, що виникнення, існування й занепад замків та інших явищ у різних країнах

відбувалися в різні періоди та нерозривно пов'язані з суспільно-політичною системою країни [9; 10]. Крім того, окремі особливості характерні для замків для різних регіонів і для різних періодів часу. Проте можна виділити такі спільні риси замків, як поєднання в одному комплексі житлових і оборонних функцій.

Таким чином, на нашу думку, можна дати таке трактування поняття “замковий туризм”. Замковий туризм – це особливий вид пізнавального туризму, який базується на відвідуванні привабливих фортифікаційних і палацових споруд, є ефективним засобом культурного та патріотичного виховання особистості.

Варто зазначити, що за архітектурним стилем замки поділяються на: давньоруський стиль, готику, ренесанс, бароко та інші стилі.

За ступенем збереження замки поділяються на:

- цілі, добре збережені та в задовільному технічному стані;
- такі, що зазнали руйнування та реставровані, але з деякими втратами, проте їх технічний стан дозволяє використовувати їх для сучасних потреб;
- зруйновані і не відновлені, збереглися фрагментарно, але окремі будівлі в їх межах можна пристосувати для сучасного використання;
- зруйновані і збережені в руїнах, поверховий план будівель невідомий і не підлягає огляду.

За цінністю замки мають світове (внесені до Списку культурної спадщини ЮНЕСКО), європейське, національне (державне), регіональне (обласне) значення, яке визначається відповідними установами за певними стандартами та методиками.

Існує також поняття “замкова індустрія”, згадане в Енциклопедичному словнику-путівнику, з наступними значеннями – охорона, збереження та експлуатація великих будівель, що мають історичне та/або архітектурне значення та служили або все ще служать житлом для заможної родини [44].

1.2. Замковий туризм як чинник збереження історико-культурної спадщини

Мешканці планети все частіше подорожують з метою оздоровлення, навчання, бізнесу, релігійних, освітніх, розважальних та інших цілей. Кількість міжнародних туристів продовжує зростати. Так, за прогнозом Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), у першому десятилітті XXI століття кількість міжнародних туристів перевищить 1 мільярд. Варто також зазначити, що сьогодні понад 2 мільярди людей подорожують у межах своїх країн, тобто вони займаються внутрішнім туризмом. Тому можна з упевненістю сказати, що половина людства так чи інакше пов'язана з туризмом. Серед видів і форм туризму, що постійно зростає, культурний туризм і екотуризм міцно займають лідируючі позиції. Понад 40% світового туристичного руху викликано лише культурними мотивами, тобто бажанням пізнати, доторкнутися, відчутти, познайомитися зі світом, національними та місцевими культурними цінностями, звичаями, національними особливостями.

У міру зростання туристичних потоків все більше об'єктів і явищ культурного і природного середовища залучаються до туристичного обороту через культурні мотиви і бажання подорожувати в природних умовах. Водночас існує багато проблем у виборі таких видів туризму які б не лише використовували спадщину, але й забезпечували її збереження та відродження, позитивно впливаючи на динаміку трансформацій та перетворень. Наша країна має величезний історико-культурний туристичний потенціал, і перспектива розвитку та розширення туристичних послуг у сфері культурного та екотуризму не викликає сумнівів. Цьому сприяє розвиток інфраструктурних інституцій на даному етапі, підвищений світовий інтерес до України, розвиток сфери туристичних промислових послуг та багато інших факторів.

У цьому контексті може бути реалізовано питання охорони та активізації спадщини в процесі використання туризму. Причому спектр цих питань дуже широкий – від захисту об'єктів від туристів до збереження автентичності сприйняття. Відповідно, успішне вирішення цих проблем

потребує масштабних нормативно-правових та організаційних заходів в інтересах збереження спадщини. У період 1980-х рр. Міжнародне співтовариство досягло значних успіхів у регулюванні відносин між спадщиною та туризмом.

У цьому контексті може бути реалізовано питання охорони та активізації спадщини в процесі використання туризму. Причому спектр цих питань дуже широкий – від захисту об'єктів від туристів до збереження автентичності сприйняття. Відповідно, успішне вирішення цих проблем потребує масштабних нормативно-правових та організаційних заходів в інтересах збереження спадщини. У період 1980-х рр. Міжнародне співтовариство досягло значних успіхів у регулюванні відносин між спадщиною та туризмом.

На міжнародному рівні проблеми та напрямки використання спадщини туристами відображені в ряді міжнародних документів Всесвітньої туристичної організації ООН. Відповідно, Манільська декларація про всесвітній туризм (1980 р., Декларація «В», параграф 10) зазначає: «Розвиток туризму на національному та міжнародному рівнях може зробити позитивний внесок у життя націй за допомогою за допомогою добре підготовленої і якісної пропозиції для захисту та збереження культурної спадщини, туристичних цінностей та навколишнього природного, соціального та людського середовища.

Один із принципів (Принцип III), проголошений у Гаазькій декларації з туризму (1989) звучить так: “Незаймане природне, культурне та людське середовище є головною умовою для розвитку туризму. Крім того, раціональне управління туризмом може зробити значний внесок у збереження та розвиток природного середовища та культурної спадщини, а також підвищення рівня життя”.

Глобальний етичний кодекс туризму (1999) проголошує, що “право на подорож” належить кожному на нашій планеті, і що туристичні ресурси є спільним надбанням усіх людей; громади на їхніх територіях мають особливі

права та обов'язки щодо них. Згідно з Кодексом, “право на туризм” включає право на збереження культурної самобутності народів і націй землі, а також право на незаймане культурне та людське середовище.

У цьому ж кодексі містяться рекомендації щодо охорони спадщини під час її використання туристами, у тому числі рекомендації щодо використання фінансових ресурсів для утримання, охорони, поліпшення та реставрації об'єктів спадщини. Подібний підхід анонсується в документах ЮНЕСКО.

Зокрема, в якості одного з мандатів, ухвалених Міжурядовою конференцією “Плану дій з політики в сфері культури в інтересах розвитку” вказане конкретне завдання, яке полягає в забезпеченні того, щоб туризм поважав культуру та навколишнє середовище, а доходи від туризму використовувалися для справедливого збереження ресурсів спадщини та посилення культурного розвитку.

Принципове значення для розгляду та вирішення проблеми охорони туристичної спадщини має прийнята та підтримана Всесвітньою туристичною організацією ООН концепція сталого розвитку туризму. Поява концепції сталого розвитку в публікаціях другої половини 1980-х років у взаємозв'язку з документами Організації Об'єднаних Націй щодо проблем навколишнього середовища та розвитку стала логічним проясненням перспективи довгострокового прогресу, підтримки стандартів цивілізованого життя та зростання капіталу. Мається на увазі розвиток економічної системи, регулювання економічної, соціальної та екологічної сфер. Таке регулювання спрямоване на запобігання переходу соціокультурних та економічних систем у стан незворотної деградації.

Вищезазначений принциповий підхід до використання туристичної спадщини знайшов відображення і в українському законодавстві у сфері туризму, а також у сфері культурної та природоохоронної політики. Тому в національному законодавстві про основи туристичної діяльності основними цілями державного регулювання туристичної діяльності визначено охорону навколишнього природного середовища та створення умов для освітньої та

оздоровчої діяльності туристів, експонування об'єктів туризму, раціональне використання природної та культурної спадщини.

Оснoву історико-культурного та природного потенціалу України становлять історичні поселення, музеї-садиби, музеї-заповідники, національні та природні парки, природні заповідники та деякі інші види особливо охоронюваних природних територій – усього понад 1000 об'єктів, розташованих у різних місцях нашої великої країни.

Саме біля таких об'єктах здебільшого зосереджені культурно-історичні та природні пам'ятки, збережені традиції та створені найбільш сприятливі організаційні, адміністративні та інші передумови для охорони, адаптації, розвитку та регулювання культурних пам'яток для туристичного використання. Разом з тим, сучасні туристичні технології дають новий імпульс соціально-економічному розвитку таких об'єктів.

1.3. Державне регулювання використання замків в туризмі

Уся історико-культурна спадщина України перебуває під охороною держави. Спеціальний закон України від 08.06.2000 р. № 1805-ІІІ “Про охорону культурної спадщини” [52] регулює правові, організаційні, соціально-економічні відносини у сфері охорони національної культурної спадщини з метою її охорони, використання в суспільному житті та збереження традиційного характеру навколишнього середовища на благо нинішніх і майбутніх поколінь.

Статтею 1 цього Закону України затверджуються такі офіційні краєзнавчі терміни:

– культурна спадщина – група об'єктів культурної спадщини, які люди успадкували від попередніх поколінь;

– об'єкт культурної спадщини – ділянки, споруди (витвори), комплекси (об'єкти), їх частини, пов'язані з ними території чи водойми, інші природні, природно-штучні чи рукотворні об'єкти незалежно від стану їх збереження,

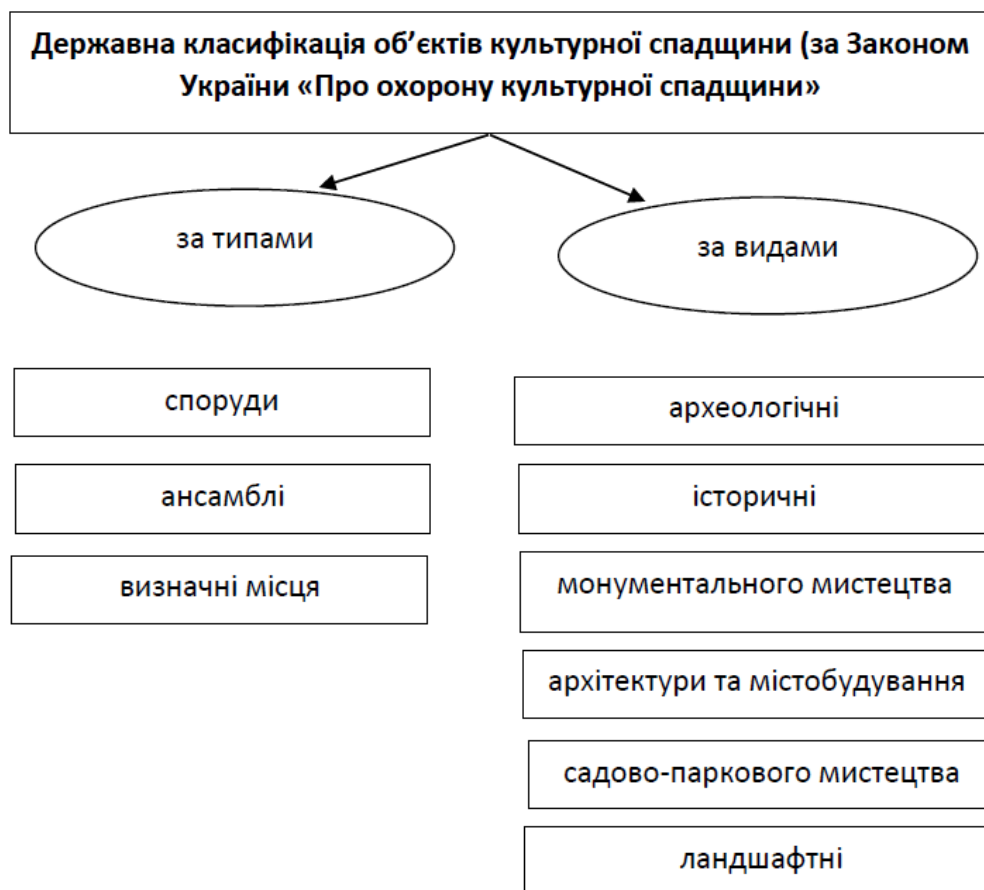

що становлять цінність для нашого часу з точки зору антропології, археології, естетики, етнографії, історії, мистецтва, науки чи художнього вигляду;

– пам'ятка – культурна спадщина національного або місцевого значення, включена до Державного реєстру нерухомого майна України;

– охорона культурної спадщини – комплекс заходів щодо обліку (виявлення, наукового дослідження, класифікації, державної реєстрації), охорони, збереження, належного утримання, використання за призначенням, консервації, реставрації та музеологізації об'єктів культурної спадщини.

Стаття 2 Закону України “Про охорону культурної спадщини” [52] передбачає такі офіційні класифікації об'єктів національного культурного надбання (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Чинний в Україні державний класифікатор об'єктів національної історико-культурної спадщини

Джерело: побудовано автором

Закон України “Про охорону культурної спадщини” дає такі роз’яснення щодо офіційного використання туристично-краєзнавчих понять:

– споруди (витвори) – архітектурні та інженерні твори мистецтва та природні чи штучні елементи, монументальні скульптури та монументальний живопис, археологічні пам’ятки, печери з наявними свідченнями діяльності людини, будівлі чи місця, в яких зберігаються реальні свідчення важливих історичних подій, життя та діяльності відомих людей;

– комплекси (ансамблі) – набір окремо стоячих або з’єднаних між собою будівель різного призначення, визначених топографією, відомих своїм архітектурним та органічним зв’язком із ландшафтом;

– визначні місця – місцевість або ландшафт, визначений топографією, створений природою, який надає нам часову цінність з точки зору антропології, археології, естетики, етнографії, історії, мистецтва, науки або художнього вигляду;

– археологічні об’єкти – городища, кургани, залишки поселень, стоянки, укріплення, казарми, заводи, іригаційні споруди, дороги, кладовища, культові місця та споруди, мегаліти, петрогліфи, пам’ятки історичного культурного призначення, місця давніх битв, підводна діяльність людини тощо;

– історичні об’єкти – будинки, будівлі, їх комплекси, окремі поховання та кладовища, важливі місця, пов’язані з важливими історичними подіями, життям і діяльністю видатних людей, культурою і побутом людей;

– об’єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва, як самостійні (окремі), так і пов’язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам’ятками чи утвореними ними комплексами (ансамблями);

– об’єкти архітектури та містобудування – історичні центри, вулиці, квартали, площі, архітектурні ансамблі, залишки давніх планів і будівель, окремі архітектурні споруди та пов’язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва;

– об’єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркової забудови

та природного або рукотворного ландшафту;

– ландшафтні об'єкти – природні території, що мають історичну цінність.

В Україні створено національну систему охорони пам'яток історії та культури. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладається на Кабінет Міністрів України, який є спеціально уповноваженою установою з питань охорони культурної спадщини. Крім того, в Україні існує чимало громадських організацій та об'єднань, товариств, асоціацій, які займаються питаннями охорони культурної спадщини.

Серед громадських об'єднань провідну роль у нашій державі посідає Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. У грудні 1966 р. відбулися установчі збори Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, а наступного року було затверджено статут. Першим головою товариства було обрано Дубину К. К. З 1967 по 1988 рр. товариство очолював академік АН УРСР П. Т. Тронько. Лише за перший рік існування членство Асоціації перевищило 2 мільйони осіб.

Основним завданням діяльності Товариства охорони пам'яток історії та культури України є залучення громадськості до виявлення, охорони, дослідження та популяризації пам'яток історії та культури.

За своєю структурою, метою, формою та методами роботи Асоціація є організацією з місцевою історичною базою та розгалуженою мережею місцевих осередків. Помітним напрямом її діяльності є виявлення, документування, облік та дослідження всіх типологічних груп рухомих і нерухомих пам'яток історії та культури, сприяння науковому розвитку пам'яткознавства, еколого-культурні питання, вивчення причинно-наслідкових зв'язків і впливу людей на місцеве культурне середовище.

Товариство проводить науково-дослідну роботу на громадських засадах через свої науково-методичні ради, відділи та комітети, які об'єднують науковців, краєзнавців, діячів культури та фахівців різних галузей знань.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ В ТУРИЗМІ

2.1. Аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів замків України

Замковий комплекс в Україні зберігся від найдавніших часів до сьогодні. В основному вони розташовані на Волині, Галичині, Поділлі, Карпатах, Буковині, Лівобережному, Придніпров'ї та в Криму.

В Україні перспективи замкового бізнесу великі. Ревіталізація оборонних споруд може передбачати перетворення їх на готелі та розважальні центри. Просування якісної реклами про такі об'єкти в ЗМІ, проведення історичних конкурсів та фестивалів, туристичних виставок може відродити інвестиційну привабливість та підвищити туристичний інтерес до України.

Доктор історичних наук О. Мацюк запропонував таку класифікацію оборонних споруд України:

- давньоруські укріплені городи;
- міста-фортеці;
- замки;
- оборонні монастирі;
- церкви; костели, синагоги;
- військові укріплення;
- сторожові вежі;
- оборонні дзвіниці.

О. Лесик пропонує класифікувати всі замки і монастирі України за їх придатністю для готельно-ресторанного і відпочинкового бізнесу та туризму. Автор, переконаний, що усі оборонні споруди необхідно розподілити на чотири охоронно-функціональні класи:

- до класу “А” віднести такі пам'ятки архітектури, як заповідники в Києво-Печерській лаврі, Львові, музеї в замках Ужгорода, Луцька тощо;
- до класу “Б” віднести замки і монастирі, придатні для використання

під готельну інфраструктуру та сервіс зокрема, замки в Свіржі, Бережанах, Жовкві, частина приміщень монастирів у Браїлові, Підкамені, відпочинкові пансіонати – замки у Бродах, Підгірцях, Збаражі;

- до класу “В” віднести замки і монастирі, які частково можна використовувати для розташування туристичних закладів – замки в Невицькому, Хусті, а також пам’ятки архітектури, поруч з якими можна будувати турбази, готелі, бази відпочинку: замки в Кам’янці-Подільському, Меджибожі, Хотині, Білому Камені, Корці, Підзамочку, Королевому, Невицькому, Володимирі-Волинському, Кременці тощо.

- до класу “Г” автор відніс численні пам’ятки, що використовуються під історико-архітектурні заповідники, різні музеї, навчальні заклади, санаторії, інтернати, будинки для престарілих, культосвітні установи, а також діючі монастирські комплекси [35, с. 23–38].

За хронологією замкові комплекси України належать до таких історичних періодів:

- доба Київської Русі (800-1240 рр.);
- доба монголотатарського, литовського і польського панування (1240-1648 рр.);
- доба національно визвольної війни та козацької держави (1648-1775 рр.);
- доба панування Російської та Австро-Угорської імперій (1775-1917 рр.) [55, с.150].

Палацово-замковий комплекс є одним із найменш використаних архітектурних комплексів України та маловідомий туристам. На нашу думку, до головних причин такого стану слід віднести:

- кошти на будівництво матеріально-технічної бази таких споруд здійснюються за залишковим принципом з виділенням незначних сум;
- байдужість місцевих органів самоврядування та населення до історичних та культурних цінностей;

– існують значні проблеми з функціональним наповненням пам'яток, оскільки вони довгий час використовувалися не за призначенням, а призначення відновлених будівель не завжди є зрозумілим;

– охорона державою архітектурних та історичних пам'яток є неповною, а використання опорних пунктів часто нераціональним;

– відновлення тієї чи іншої частини замкових та палацових комплексів ще не є гарантією їх збереження. В разі нераціонального їх використання або відсутності фінансування вони знову можуть занепасти.

Слід зазначити, що замків і палаців у занедбаному стані на українській землі більше, ніж уцілілих. За радянських часів вони залишалися майже без нагляду і використовувалися не за призначенням: тут розташовувалися військові частини, склади, санаторії, лікарні чи інтернати. Замки-фортеці, розташовані в сільській місцевості, важкодоступні для туристів, оскільки немає належної туристичної інфраструктури, щоб легко дістатися до необхідних об'єктів. Але є ще замки, які збереглися або відреставровані і придатні для туристичного бізнесу. Вони розкидані по всій Україні і маловідомі.

Найбільша кількість замків, фортець і монастирів-фортець збереглася в Західній Україні (за різними експертними оцінками, близько 90% усіх замків і палаців країни) – Львівська, Івано-Франківська області, Тернопільська, Волинська, Закарпатська та Хмельницька області. На Львівщині є чотири унікальні замки, які вже є частиною багатьох туристичних пакетів та частиною популярного туристичного маршруту “Золота підкова Львівщини”: Олеський, Золочівський (так званий Китайський палац), Підгорецький, (європейська перлина, замок-палац, окрім того, перший Венеціанський палац на території середньої Європи,) Свірзький (найатракційніший класично-лицарський мінізамок) (Додаток А).

Замки Волині представлені Луцьким замком (або Замок Любарта, Верхній замок – один з найбільших і найдавніших на Україні, сьогодні є одним з фаворитів за привабливістю серед туристів). Новомалинський замок

(один з найстаріших в Україні, проте на сьогодні залишилися лише художньо атракційні руїни).

Особливе місце у “замковому намисті” України займають замки Закарпаття (12 замків), що датуються ХХ-ХVІ ст. наприклад, середнянський замок Тамплієрів цікавий як археологічно, так і туристично. Туристичною візитівкою Закарпаття є королівський Мукачівський замок «Паланок» (один із замкових див, збудований на вершині базальтового пагорба, добре збережений та відреставрований).

Івано-Франківська область представлена кількома оборонними фортецями на чолі з величною Хотинською фортецею. Серед замків Західного Поділля найбільш привабливими з туристичної точки зору є палац Вишневецьких, Терехівський замок, Микулинецький замок, Бережанський замок.

Славиться своїми багатими пам'ятками оборонної архітектури і Хмельниччина, серед яких “перлини” замкового туризму – Кам'янець-Подільська фортеця і Меджибізький замок (замок-фортеця, яка вражає навіть сьогодні у напівзруйнованому стані). Зачаровують багатовіковою історією також руїни Жванецького, Зінківського, Летичівського, Старокостянтинівського замків, що безумовно мають входити до туристичних програм замками Західної України.

На основі дослідження найбільш популярних турів по замках складено список найкрасивіших та найпопулярніших замків України серед туристів (табл. 2.1).

Таким чином, в Україні, як і в Європі, вироблена цілком стандартна методика використання замків для туризму. Можна виділити декілька основних напрямків такої діяльності, які охоплюють процес від реставрації замків до облаштування об'єктів туристичного обслуговування.

Таблиця 2.1

Найкрасивіші та найпопулярніші замки України серед туристів

Назва / Місце розташування	Напрями використання замку в туристичній діяльності	Зовнішній вигляд
		
<p>1. Кам'янець-подільська фортеця</p> <p>Вул. Замкова, 1, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32341</p>	<p>Проводяться екскурсії для всіх охочих. З 1998 до цього дня на території форту кожні треті вихідні травня святкують день міста та Міжнародний фестиваль повітряних куль.</p>	

2. Меджибізька фортеця

Вул. Замкова, 1,
с. Меджибіж,
Летичівський
район,
Хмельницька обл.,
31530

Із 2004 року в стінах форту проходить фестиваль “Древній меджибіж”, де можна побачити змагання лучників, справжні лицарські бої й конкурси менестрелів. Це захоплююче костюмоване шоу. Крім цього на території замку працює краєзнавчий музей.

60000

Сьогодні фортеця прекрасно збережена. Замок став популярною кінозіркою: тут знімалися сцени зйомки фільмів “Беркут”, “Тарас Шевченко”, “Лицарський роман”, “Вірю в тебе”, “Ріли Робіна Гуда” та інших. Сьогодні на території замку працює музей тортур, а місцеві гідни проводять захопливі екскурсії по всій території замку.

<p>4. Замок Любарта Луцький замок Верхній замок</p> <p>Вул Кафедральна, 1А, м. Луцьк, Волинська область, 43000</p>	<p>Туристи можуть замовити екскурсію по всьому замку й навіть спуститися в старовинне підземелля. У приміщеннях фортеці працюють чотири музеї: зброї, книгодрукування, живопису та дзвонів.</p>	
<p>5. Олеський замок</p> 	<p>Сьогодні в будівлях фортеці розмістилася Львівська картинна галерея. В експозиції представлені золотна та ікони століть. Також у приміщень та у саду найбільша в колекція дерев'яної . Туристи мають можливість прогулятися розкішним парком навколо цитаделі — тут красиво за будь якої погоди.</p>	

<p>6. Мукачівський замок “ПАЛАНОК”.</p> <p>Вул. Замкова гора, б/№, м. Мукачево, Закарпатська область, 89611</p>	<p>З оглядових майданчиків Верхнього Замку відкривається приголомшлива панорама околиць. Сьогодні в стінах фортеці працюють музеї живопису та історії, сувенірні магазини. Кожен охочий може зробити фото в старовинному костюмі. Відреставрована замкова церква (капличка) стала родзинкою весільних турів, оскільки в замку відкрили відділення РАГСу.</p>	
<p>7. Палац графів Шенборнів</p> <p>Село Карпати, Мукачівський р-, Закарпатська обл., 89641</p>	<p>Сьогодні більшість приміщень зайняті санаторієм, але для туристів організують екскурсії в камінний зал і бібліотеку. Крім того, можна необмежено довго насолоджуватися прогулянками територією резиденції Шенборнів. Одна із пам'яток замкового парку, що найбільш запам'ятовується — штучна водойма, форма якої</p>	

	повторює форму Австро-Угорщини на мапі.	
<p>8. Ужгородський замок</p> <p>Вул. Капітульна, 33, м. Ужгород, Закарпатська обл., 88000</p>	<p>У XVIII столітті замок втратив військове значення, а в його стінах розмістилася семінарія. Сьогодні тут проводять цікаві екскурсії, до яких входить спуск у тортурні підземелля. Також у фортеці працюють: Закарпатський краєзнавчий музей і ресторан, де можна продегустувати місцеві вина. Оскільки довгий час цитадель перебувала у приватному володінні, її оточують нескінченно захопливі інтриги, романтичні і відверто моторошнувані легенди. Сюди варто приїхати, якщо хочеться зануритися в атмосферу Середньовіччя, доторкнутися до живого шматочка історії.</p>	

<p>9. Дубенський замок</p> <p>Вул. Замкова, 7а, м. Дубно.</p> 	<p>Дубенський форт залишається єдиним українським замком, створеним за двох бастионною схемою. Цей опис цієї фортеці можна знайти в одному з романів Тараса Шевченка. Сьогодні частина замку відведена під експозицію. Тут проводяться театралізовані та звичайні екскурсії. Передбачені також нічні прогулянки-екскурсії суворими середньовічними бастионами. Ця екскурсія заслужено була визнана найкращою в Україні.</p>	
<p>10. Аккерманська фортеця</p> <p>Вул. Адмірала Ушакова, 2В, м. Білгород-Дністровський, Одеська область, 67701</p>	<p>Як і не р... майд... Сьог... прох... виста...</p>	

Джерело: побудовано автором

Результати аналізу замкової спадщини України дозволяють впевнено зробити висновок, що туризм в країні має значний потенціал, що відкриває багато нових можливостей для організації та успішної реалізації різноманітних видів туризму.

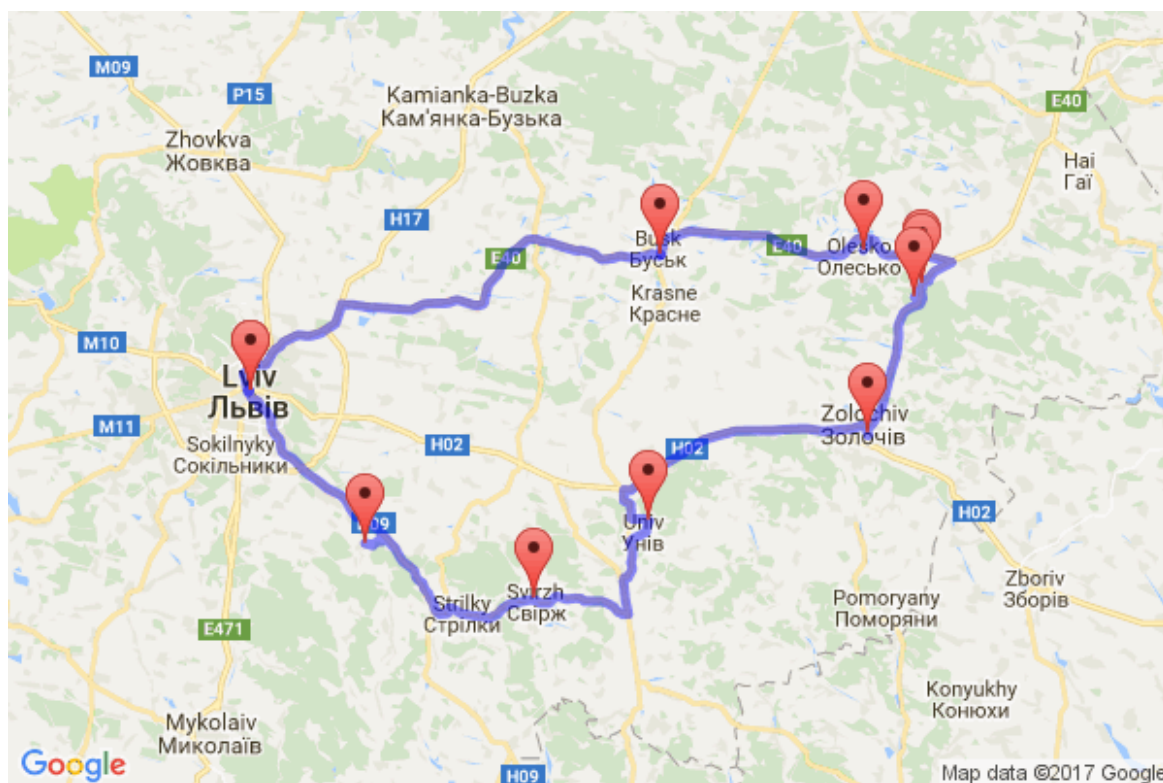
Але з іншого боку ми бачимо занедбаність, зруйнованість замкової архітектури, байдуже ставлення суспільства до гострої потреби відбудови замків. Водночас європейський досвід давно довів, що державна монополія на володіння замками та палацами неефективна. Для України цей досвід є яскравим прикладом, він, з одного боку, вирішує проблему збереження історико-культурної спадщини, а з іншого – формує позитивний туристичний імідж, що сприяє досягненню високої конкурентоспроможності України на ринку послуг міжнародного туризму. Водночас, вирішуючи проблему охорони замків, використання замків туристами вирішить і багато економічних проблем, адже загальновідомо, що розвиток гостинного туризму сприяє зміцненню національної економіки.

2.2. Замки Львівщини у структурі туристичних маршрутів Західної України

Спадщина замків Західної України дозволяє впевнено зробити висновок про значний потенціал замкового туризму, який відкриває багато нових можливостей для організації та успішного здійснення туризму різних видів – історико-культурного, пізнавального, виставкового, тематичного тощо.

За кількістю замкових споруд, які є основою для розвитку культурно-пізнавального туризму, Львівська область є одним із провідних регіонів України. Так, на Львівщині став популярним туристичний маршрут найбільш відомими замками Львівської області під назвою “Золота підкова Львівщини”. Назву “Золота підкова” даний маршрут отримав через розташування замків

дугою, що схожа на підкову. До маршруту, як правило, включають Олеський, Підгорецький, Золочівський, а іноді ще й Свірзький та Старосільський замки (Додаток А). Олеський, Підгорецький, Золочівський замки є філіями Львівської національної галереї мистецтв імені Бориса Возницького як діючі музеї. Довжина маршруту – 238 км. Створений маршрут за ініціативи Бориса Возницького для популяризації замкової спадщини Галичини. Сьогодні цю автобусну екскурсію, зазвичай з виїздом зі Львова, пропонують декілька туристичних фірм, які інколи можуть включати відвідання також інших об'єктів. Негативною стороною маршруту є жахливий стан автомобільної дороги між Золочевим та Підгірцями. Окрім них, у Львівській області зберігся

частково замок в Поморянах. (рис. 2.1; табл. 2.2).

Рис. 2.1. Карта туристичного маршруту замками під назвою “Золота підкова Львівщини”

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2.2

Замки туристичного маршруту “Золота підкова Львівщини”

Назва / Місце розташування	Напрями використання замку в туристичній діяльності	Зовнішній вигляд
<i>Туристичний маршрут замками під назвою “Золота підкова Львівщини”</i>		

<p>Олеський замок</p> <p>Вул. Замкова, 30 сmt. Олесько, Золочівський р-н, Львівська обл., 80533</p>	<p>Сьогодні в будівлях фортеці розмістилася Львівська картинна галерея. В експозиції представлені художні полотна та ікони XIII-XIX століть. Також у середині приміщень та у саду виставлена найбільша в Україні колекція дерев'яної скульптури. Туристи мають також можливість прогулятися розкішним парком навколо цитаделі.</p>	
<p>Підгорецький замок</p> <p>с. Підгірці, Бродівський р-н, Львівська область, 80660</p>	<p>З оглядового майданчика відкривається вид на розкішний фасад і панораму місцевості. Туристи можуть відвідати Китайський кабінет і прогулятися Золотою, Кармазиною та Обідньою (з XIX ст. званою як Лицарська) залами. Над павільйонами замку височіють бронзові скульптури атлантів. Один із них несе на своїх плечах Землю, інший — Всесвіт. До костелу Святого Йосипа можна прогулятися через</p>	

	парк. Також замок є дуже цікавим місцем для фото.	
Золочівський замок Вул. Тернопільська, м. Золочів, Львівська обл., 80700	Тут відвідувачі можуть побачити камінь тамплієрів (камінь бажань) – зашифроване послання з минулого. Окрім готичного хреста, на них також зображено квітку маку та терновий вінець. Вони досі не можуть пояснити, що означає картина. Велич Стародавнього Єгипту, Китаю та Японії можна спостерігати з експонатів Китайського палацу. Можна спостерігати Горгулій, химер і обличчя інших гротескних персонажів з будинків заможних містян готичного Львова до 1527 р.	
Свірзький 	Перед туристами напрочуд азок оборонної романтичне якого в озері захоплення лить. Завдяки справжньому шарму Свірзький замок став успішною сценою відомої епопеї про трьох мушкетерів.	

<p>Старосільський замок с. Старе Село, Львівська обл.</p>	<p>Відвідувачі зможуть побачити, що, незважаючи на напівзруйнований стан, здалеку замок все ще виглядає грізною фортецею. Замок займає досить велику територію – два гектари, має форму неправильного п'ятикутника. Одну з веж прикрашає кам'яна корона.</p>	
--	--	--

Джерело: розроблено автором

Динаміку відвідування замків “Золотої підкови Львівщини” можемо побачити у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Відвідуваність замків “Золотої підкови Львівщини”

Назва замку	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Олеський замок	109 820	85 435	99 947	117 451	124 101
Золочівський замок	99 591	86 215	99 538	125 225	136 864
Підгорецький замок	88 842	78 699	89 414	100 603	107 385

Джерело: розроблено автором на основі даних Львівської національної галереї мистецтв імені Бориса Возницького

Як показує аналіз таблиці. 2.3 найбільше туристів відвідує Золочівський замок (на початок 2021 року – 136 864 особи). Олеський та Підгорецький замки мають хорошу динаміку зростання кількості відвідувачів, яка є чіткою та стабільною.

Хоча в Золочівському замку спостерігалася велика кількість туристів, в Олеському замку відбулося більше екскурсій, ніж у Золочівському (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

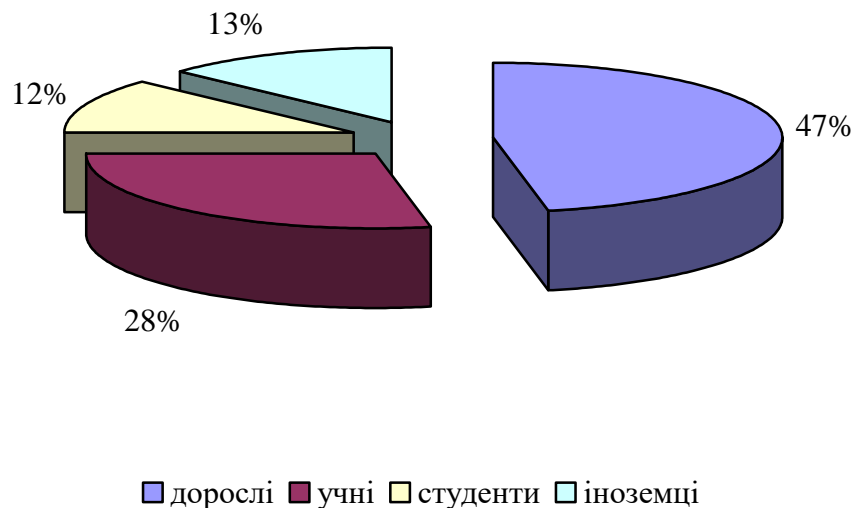
Кількість проведених екскурсій для різних категорій туристів в Олеському та Золочівському замках

Назва музею	Кількість проведених екскурсій									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	діти	дорослі	діти	дорослі	діти	дорослі	діти	дорослі	діти	дорослі
Музей-заповідник “Золочівський замок”	823	1017	693	987	873	1135	823	805	749	894
Музей-заповідник “Олеський замок”	397	1558	347	1138	482	1682	597	2258	544	2419

Джерело: розроблено автором на основі даних Львівської національної галереї мистецтв імені Бориса Возницького

З рис. 2.2 бачимо, що майже половина відвідувачів (49%) – дорослі, 28% – учні, 12% – студенти. Слід зазначити, що, за даними, підрахованими Олеським замком, пропорція учнів міських і сільських шкіл є явно непропорційною. Якщо у 2021 році для учнів було організовано 544 екскурсії, в яких взяли участь 13843 дитини, то розподіл буде наступним: 394 екскурсії (9771 дитина) – учні міських шкіл, 150 екскурсій (4072 дитини) – учні сільських шкіл. Тобто співвідношення учнів міських і сільських шкіл становить 70/30%. Це зрозуміло з огляду на обмежену мобільність учнів сільських шкіл. Однак ця різниця поглиблюється, і це негативно впливає насамперед на дітей сільських шкіл, які відвідують музеї рідше, ніж учні міських шкіл.

Крім, вищевказаних замків до масового туризму на Львівщині залучені також Жовківський замок, Добромильський замок Гербуртів, а також Замок в Бродах і давньоруські фортеці “Стільське” і “Тустань”.

Рис. 2.2. Відсоток категорій відвідувачів Олеського, Золочівського та Підгорецького замків (станом на початок 2021 року)

Джерело: побудовано автором

Жовківський замок був збудований у 1594-1606 роках за наказом Станіслава Жолкевського як оборонна споруда в стилі ренесансу. Замок витримав облогу, хоча його неодноразово брали козаки. Наприкінці XVII століття це була улюблена резиденція польського короля Яна III Собеського, за правління якого він пережив найбільший розквіт. Сучасного вигляду замок набув завдяки численним перебудовам і недбалому поводженню в XIX-XX століттях. Зараз замок відбудовують. Активна фаза реставрації розпочалася у 2015 році.

Добромильський замок Гербуртів був побудований у другій половині XVI ст. Розташований за 4 кілометри на північний схід від міста, біля села Тернавка, розташований на вершині гори Сліпої (абсолютна висота 566 метрів). Він був побудований на місці дерев'яної будівлі 1450 року. Був відновлений у 1614 році і знову покинутий з 18 століття. На відміну від інших

палацових замків, він має суто оборонне значення, а його житлові приміщення призначені лише для тимчасового проживання.

Перша письмова згадка про існування та розташування Бродівського замку датується 5 лютого 1588 року. Після захоплення Бродів польським полководцем Станіславом Конєцпольським у 1629 році тут був побудований новий замок у фортечному стилі (1630-1635). Його архітектором є відомий французький інженер Гійом Леввассер де Боплан та італійський архітектор Андреа дель Аква. Замок являє собою п'ятикутник, що складається з 5 бастіонів і куртин (долин) з казематами посередині. Навколо замку глибокий рів, час від часу туди ллється вода. Вхід у середину форту здійснювався через дамбу та підйомний міст.

На території замку до середини 18 ст. стояла дерев'яна каплиця і дерев'яний будинок, де жив каштелян і комендант форту. Нині тут збереглися каземати та два бастіони. На території замку зберігся двоповерховий палац XVIII ст., збудований Станіславом Потоцьким. Територія палацу віддана під школу, де також розміщені районний архів та виставкові зали Бродівського історико-краєзнавчого музею. Замкові каземати залишилися в руїнах і не використовуються, що завдає їм значних руйнувань.

Згідно з історичними джерелами, у VIII-X століттях на території кількох сучасних сіл Миколаївського району Львівської області існувала величезна стародавня митрополія – Стільсько (Додаток Б). Як і більшість великих міст того часу, столиця білих хорватів мала невелике містечко та передмістя. Стільсько займало площу 250 гектарів і було оточене трьома укріпленнями, потужність і вагу яких засвідчували вже на той час стіни та вежі. Навколо міста також були поселення, про що свідчать численні знахідки предметів побуту та прикрас. Стільсько мало 40-50 тисяч населення. Як припускають історики, сама територія давньослов'янської білохорватської держави була не лише на території Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Чернівецької областей, а й на території сучасних Польщі, Угорщини та Словаччини. За повір'ям, місто поступово занепадало під набігами ворогів,

тому вцілілі жителі заснували місто Стільсько, нині село Львівської області. Саме в цьому селі сьогодні неподалік одна від одної розташовано багато цікавих пам'яток. Лише зайшовши на цю ділянку, неможливо не помітити скелясту місцевість.

Одразу за скелею знаходиться Г-подібний камінь, природа якого невідома, але його розмір і форма абсолютно зачаровують усіх відвідувачів. Досі серед місцевих жителів ходять легенди, що передаються з покоління в покоління. Існує легенда про підземелля, яке нібито відкривається раз на рік.

Ще один цікавий об'єкт, який також відноситься до селища Стільськ, це печери в сусідньому селі Дуброва. Їх унікальність полягає в поєднанні християнства і язичництва.

У цьому ж селі збереглася старовинна дамба, яка регулює рівень води, ще раз підтверджуючи могутність міста, оскільки воно має свої водотоки.

Цікавим фактом є те, що скелі Стільська випромінюють магнітні хвилі. Те ж саме з відомими єгипетськими пірамідами чи Стоунхенджем в Англії. У 2001 році Кабінет міністрів відніс селище Стільськ до нерухомої пам'ятки історії та культури.

На нашу думку, Стільсько має потенціал стати потужною туристичною дестинацією, успішно рекламуючи Україну та українців як націю.

Фортеця Тустань знаходиться біля села Урич (Додаток В). Нині Тустань – це залишки давньоруського укріпленого комплексу на скелі, що входить до однойменного історико-культурного заповідника. Водночас Тустань є цікавим геологічним реліктом та унікальною історичною знахідкою.

За словами дослідників, укріплення на скелі були зведені в 9 столітті. Використовувався племенами білих хорватів як оборонний і митний пункт: Через Тустань проходив Соляний шлях, по якому з Галичини доставляли сіль до країн Центральної Європи. Пізніше місто-фортеця стало прикордонним і митним центром між Галицько-Вольсинським князівством та Угорщиною.

У писемних джерелах Тустань вперше згадується в хроніках підканцлера короля Казимира Янка (з 1333 по 1384 рр.) та в польського

історика Яндлугоша (1340 р.). Польський король Казимир Великий захопив фортецю і потім її відбудував. На той час Тустань вже була відома як міста Львів, Сянок і Перемишль, Требовля і Галич.

Фортеця була під владою польського короля. Згодом воно перейшло до польських магнатів і шляхтичів. З середини 16 ст. міська фортеця занедбана, хоча й продовжувала функціонувати як митниця до кінця 16 ст. Вже в 17 ст. Тустань втратила роль митниці і поступово занепала.

Починаючи з 18 століття, руїни фортеці замку почали привертати інтерес і увагу туристів, етнографів та істориків. Серед археологічних знахідок найсенсаційнішою є дерев'яна будівля 10 ст. Наскельні сліди дерев'яних будівель 9-13 ст. віднести фортифікаційний комплекс до унікальних пам'яток Європи. Крім того, існує велика кількість петрогліфічних наскельних зображень (найбільше з усіх Карпат). Це переважно сонячні знаки – символи сонця, хоча призначення їх не відоме.

Сьогодні Тустань є популярним туристичним об'єктом і тут щорічно проходить фестиваль “Ту Стань!”. Окрім самої скелі чудовими місцями для відвідування є музей Тустані та культурний центр “Хата у Глибокім”. Варто зазначити, що заповідник “Тустань” входить до складу національного природного парку “Сколівські Бескиди”.

Унікальними об'єктами для розвитку замкового туризму є монастирі-фортеці, зокрема Крехівський василіянський чоловічий монастир Святого Миколая (XVII-XVIII ст., с. Крехів Жовківського району), Унівська Свято-Успенська Лавра отців Студитів (с. Унів, XV ст.), Монастир походження дерева Чесного Хреста (колишній домініканський монастир у с. Підкамінь Бродівського району, XVII-XVIII ст.). Проте, як правило, ці об'єкти переважно використовувалися як компоненти релігійних чи паломницьких подорожей, хоча могли бути цінним ресурсом для розвитку замкового туризму.

Наступною групою фортифікаційних споруд, які могли б стати потужним ресурсом для розвитку замкового туризму на Львівщині, є оборонні храми (церкви та каплиці). Особливо храми в селі Куликів, селі Дунаївці, селі

Скелівка, село Новас, селі Соколівка, місті Самбіль та ін.

Родзинкою екскурсії з використанням фортечних споруд є місто-музей Львів, де збереглося багато оборонних споруд. Ось перелік деяких із них: Високий замок (руїни), Низький замок (не зберігся), Міський арсенал (1554-1556), Королівський арсенал (1630-1639), арсенал Синявських (1639), Цитадель (1830 р.), залишки міських фортифікацій, Онуфріївський монастир-фортеця і церква XVI-XIX ст., вежа Корнякта (1572-1629).

Якщо проаналізувати діяльність турфірм у Львові, то вони здебільшого використовують уже існуючі маршрути одноденних турів “Золота підкова”, іноді додаючи Свірж, Старе Село та Жовкву. Вважаємо, що необхідно розробити комплексний багатоденний маршрут, який включає інші об’єкти оборонних споруд, використовуючи можливість різноманітних атракцій, таких як лицарські бої, стрільба з лука та мушкету, катання на конях тощо.

Незважаючи на доволі великий потенціал, реальний процес туристичної адаптації замкових комплексів Львівщини стикається з рядом негативних факторів, які умовно можна об’єднати в декілька груп (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Групування проблем, які негативно впливають на розвиток замкового туризму Львівщини

<i>Теоретико-методологічна група проблем:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – відсутність чітко розробленої термінологічної бази (понятійного апарату і таксономічного статусу) замкового туризму; – низький рівень теоретичних досліджень і наукових розробок у сфері замкового туризму; – серйозна нестача кваліфікованого персоналу зі знаннями та навичками, необхідними для організації екскурсій замками.
<i>Організаційно-правова група проблем:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – законодавство про замковий туризм є нестабільним та відсутні відповідні нормативно-правові акти; – низький рівень державної підтримки та законодавчого регулювання процесу туризму та туристичного використання об’єктів оборонного будівництва; – управління туризмом надто централізоване, щоб вирішувати питання охорони та використання фортифікаційних споруд на регіональному рівні.

<i>Соціально-економічна група проблем:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – поганий стан розвитку різноманітної туристичної інфраструктури (переважно транспортної та готельно-ресторанної), що проявляється у відсутності регулярних маршрутів руху та гострому дефіциті класифікованих закладів готельно-ресторанного господарства для прийому туристів; – низький рівень фінансування туризму, що характеризується відсутністю капіталовкладень у галузь, неможливістю залучення інвестицій через соціально-економічну та політичну нестабільність, небажанням займатися розвитком замкового туризму тощо; – відсутність інноваційних планів гармонізації можливих способів залучення замкових комплексів до туризму.
<i>Рекламно-інформаційна група проблем:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень інформаційно-рекламного забезпечення розвитку замкового туризму в регіоні, відсутність цілісної інформаційної системи опису потенціалу, способів використання тощо замків Львівської області; – відсутність єдиного кадастру фортифікаційних споруд у регіоні та інформаційного матеріалу щодо його туристичних характеристик; – інтернет недостатньо насичений матеріалами про потенціал замків Львівської області, які є важливою частиною туристичного потенціалу регіону.
<i>Природно-екологічна група проблем:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – у більшості людей відсутній належний рівень екологічної культури та поведінки, коли вони відвідують замки; – багато замкових споруд забруднені різноманітними відходами (створення звалищ, складів небезпечних речовин і будівельних матеріалів тощо) на їх території; – неможливість раціонального використання замкових споруд для організації масштабних свят, що призводить до шкоди навколишньому природному середовищу.

Джерело: розроблено автором

Таким чином, лише злагоджено та ефективно вирішуючи ці нагальні питання, можна значно сприяти подальшому розвитку замкового туризму в регіоні. Для цього необхідно розробити певний алгоритм, який повинен містити комплекс теоретичних і практичних заходів.

На нашу думку, замковий туризм на Львівщині має розвиватися у двох напрямках, які мають бути взаємопов'язані та складати цілісну картину:

– перший напрямок - спираючись на державну підтримку та за сприяння місцевої влади, необхідно змінити сьогоденне ставлення до пам'яток оборонного будівництва, зробивши їх головними “китами” туризму в окремих населених пунктах і в області в цілому;

– другий напрям передбачає передачу замків у тимчасову (концесійну) приватну власність для зацікавлених у використанні замку як туристичного об'єкта. Це можуть бути як іноземці (наприклад, нащадки колишніх власників фортець), так і громадяни України.

2.3. Вплив туристичної діяльності на навколишнє середовище

Туризм впливає на збереження й розвиток культурного потенціалу, сприяє гармонізації відносин між різними країнами та народами. Важливою функцією туризму є те, що він змушує уряди, громадські організації й комерційні структури брати активну участь у справі збереження й оздоровлення навколишнього середовища. З метою запобігання негативного впливу туризму на довкілля органи місцевого самоврядування, органи контролю, адміністрації природоохоронних установ постійно контролюють дотримання вимог природоохоронного законодавства, щоб недопустити перевищення рекреаційного навантаження і деградації природного середовища. Вплив туристичної діяльності на навколишнє середовище може бути як позитивним, так і негативним.

Позитивний вплив включає охорону і реставрацію пам'ятників природи, історії, культури, створення національних парків і заповідників, збереження лісів, захист рослинного і тваринного світу.

Негативний вплив, на жаль, більший, зокрема, це вплив на якість води в річках, озерах, морях і на якість повітря, зростання викидів шкідливих речовин транспортними засобами, самовільне розміщення тимчасових баз відпочинку, забруднення відходами навколишнього середовища, самовільне розпалювання вогнищ. Такі види туристичного відпочинку, як полювання, риболовля,

збирання рослин, завдають значної шкоди живій природі і призводять до зменшення чисельності або навіть до повного зникнення фауни та флори певних територій. Зростання населення в туристських регіонах, будівництво нових туристичних потужностей потребує залучення якомога більшої кількості природних ресурсів, що, своєю чергою, збільшує навантаження на навколишнє середовище.

Із зростанням впливу всіх цих факторів запобігти забруднень довкілля та привести цінні природні території до належного стану можна лише шляхом залучення природоохоронних інвестицій. Проте за даними державної статистики, 2019 р. в Україні інвестиції переважно спрямовувалися на охорону і раціональне використання водних ресурсів – 35,5%, атмосферного повітря і проблем змін клімату – 34,8% та поводження з відходами – 15,5%. Водночас, освоєні обсяги інвестицій на охорону і раціональне використання ресурсів рослинного і тваринного світу становили лише 0,3% усіх капітальних інвестицій природоохоронного призначення, що не відповідає сучасним вимогам формування сталого соціально-економічного розвитку країни.

Проблема впливу туризму на навколишнє середовище залишається дуже актуальною і потребує регулювання, підтримки та належного контролю з боку держави.

Закон „Про охорону навколишнього природного середовища” визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

У ст. 1 цього Закону зазначено, що завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Повноваження місцевої адміністрації в галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля визначені в Законі України „Про місцеві державні адміністрації”. Відповідно до цього Закону, місцева державна адміністрація зобов’язана:

- розробляти та забезпечувати виконання затверджених у встановленому законом порядку програм раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, що перебувають у державній власності;

- розробляти, подавати на затвердження відповідної ради та забезпечувати виконання регіональних екологічних програм; звітувати перед відповідною радою про їх виконання; вносити до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм;

- вживати заходів до відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами;

- вносити пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Протягом останніх десятиріч у різних країнах розроблено програми, орієнтовані на гармонізацію відносин між туризмом і природним середовищем. Серед них: зелений туризм, екотуризм, сталий туризм. На практиці ці альтернативні напрями туризму передбачають обмеження нового туристичного будівництва, пропагування екологічних видів транспорту, впровадження екологічних технологій для найбільш поширених форм туризму (відпочинковий, піший), а також підвищення екологічної свідомості туристів і місцевих жителів.

З метою обмеження шкідливого впливу традиційних видів туризму на довкілля експерти пропонують науково розроблені методики та обмежуючі заходи. Це створення “закритих” територій – національних парків, заповідників, заказників (їх кількість у світі на кінець 1980-х років становила понад 500 млн га); розробка методів регулювання туристичних потоків

(введення квот на відвідання заповідних районів, вхід тільки для проінструктованих осіб, свідоме зменшення кількості під'їзних шляхів та утруднення доступу). Для боротьби з особливо гострою проблемою в туризмі – проблемою густоти туристичних потоків – експерти з планування у сфері туризму ввели поняття пропускна здатність та допустиме навантаження, серед яких виділяють: соціально допустиме навантаження (густина туристичних потоків, яка не зашкоджує нормальній життєдіяльності населення і самих туристів); фізично допустиме навантаження (достатня кількість місць у транспорті, засобах розміщення, пляжних площ тощо); допустиме навантаження на довкілля (наприклад, здатність природного середовища природнім шляхом переробляти стічні води, здатність природних об'єктів до самовідновлення тощо). Так, на думку експертів організації “Кіпріотські друзі землі”, максимально допустиме співвідношення між кількістю місцевого населення і туристів у сезон не повинно переважати 6:1, що досить часто порушується в популярних курортних центрах світу. Пляжні території, на думку експертів різних організацій, повинні плануватися з розрахунку від 5 до 25 м² на людину тощо.

Усі техніки, які пропонуються для зменшення негативного впливу туризму на довкілля на регіональному й національному рівнях, можна поділити на дві групи:

- макротехніки, пов'язані з плануванням об'єктів у туристичній зоні та зв'язків між ними;
- мікротехніки, пов'язані з управлінням потоками людей у самій зоні.

Макротехніки, серед яких політика “розкидання” або політика “горщиків з медом”, – створення альтернативних туристичних об'єктів та їх популяризація для відвернення туристів від особливо перевантажених туристичних центрів; зонування – визначення способів використання земель, привабливих для туристичної діяльності; розвиток “м'якого” туризму, що дозволяє тільки ті заняття, які властиві для даного району; створення умов для відпочинку поблизу міських центрів; туристична освіта населення тощо –

мають на меті оптимальний розподіл туристичних потоків між районами та формування в потенційних туристів правильного ставлення до природного довкілля.

Мікротехніки – обмеження входу на туристичні об'єкти; використання цінового механізму; обладнання туристичних маршрутів і контроль за точками доступу тощо – допомагають зменшити шкоду від туристів, які вже прибули до даного регіону.

Але проблеми взаємодії та взаємозалежності туризму й довкілля вже давно вийшли за рамки національних і регіональних інтересів і стали предметом обговорення на міжнародному рівні. Цю проблему піднімали і піднімають на більшості сучасних туристичних форумах, конференціях.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПЕРСПЕКТИВУ

3.2. Використання європейського досвіду для розвитку замкового туризму в Україні

Європейські країни можна вважати зразком практичного втілення використання замків в туристичній сфері. Замковий туризм в Європі дуже популярний і суттєво поповнює державний бюджет. Як свідчать дані WTO, більшість замків Європи сьогодні успішно використовуються в готельному та ресторанному бізнесі, а також в туризмі в цілому. Європейські туристи часто люблять пожити кілька днів у середньовічному замку, спробувати страви стародавньої кухні та взяти участь в лицарських розважальних програмах замкового туризму. Популярним напрямком європейського замкового туризму є організація весільних та урочистих церемоній.

Базовими законодавчими актами, що регулюють європейську політику в сфері замкового туризму, є:

- Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи, що ратифіковано Законом № 165-V (165-16) від 20.09.2006 р.;
- Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини, що ратифіковано Законом № 1369-IV (1369-15) від 10.12.2003 р.;
- Резолюція конференції “Майбутнє європейського туризму”, прийнята у травні 2002 р. в Брюсселі;
- Лісабонська стратегія в області розвитку туризму і збільшення зайнятості (лютий 2005 р.);
- Прикінцеві положення Конференції зі сталого розвитку європейського туризму та оновлення туристської політики (квітень 2005 р., Брюссель);
- Доповідь Групи сталого розвитку туризму (2006 р., Брюссель);
- Прикінцеві положення Конференції міністрів туризму, що

проводилася в Потсдамі в травні 2007 р.;

– Повістка з питань сталого розвитку та конкурентоспроможності європейського туризму, прийнята Європейською комісією у жовтні 2007 р. на Європейському туристичному форумі в Алгарве, Португалія [33].

До основних фондів, які активно допомагають розвитку готельного та замкового туризму в ЄС слід віднести:

- Європейський фонд регіонального розвитку;
- Європейський соціальний фонд;
- Європейську комісію подорожей;
- Європейський інвестиційний банк.

Розглянемо основні види замкового туризму на прикладі європейських країн (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні види замкового туризму в Європейських країнах

Напрямок	Характеристика
<i>Музейний туризм</i>	В європейських країнах замки і навіть руїни замків функціонують як тематичні, історичні або регіональні музеї, і майже завжди з музейними експозиціями. Проте лише окремі з них мають колекції чи виставки достатньої важливості, настільки привабливо організовані, що їх можна розглядати як самостійні місця призначення або в маршруті музейної екскурсії. До таких замків, зокрема, належать замок Вавель з його численними виставками, які відвідують майже 900 000 туристів на рік, Королівський замок у Варшаві (понад 400 000 відвідувачів) та музей замку в Мальборку. Серед інших важливими є музейні центри в Пщині, Корніку, Шидловці та Саноці.
<i>Подієвий туризм</i>	Повторювані події, що відбуваються в замку та навколо нього, часто мають історичну тематику, і здебільшого їх кульмінацією та головною привабливістю є історичні реконструкції чи відтворення подій. Тому в цьому аналізі важко відрізнити основні сфери подієвого туризму від замків, які є ідеальним «тлом» для таких подій. У багатьох європейських країнах такі роботи з

	<p>реконструкції проводяться регулярно.</p> <p>Яскравим прикладом є Мальборк, де щорічно проводиться дійство-реконструкція “Облога Мальборка”, популярна туристична подія протягом трьох днів у липні, а також Фестиваль “Дні старовинної культури” (червень). Також проводяться такі турніри в замках в Ілжі, Гневі, Ленчиці, Бендзині, Огородженьці, Унієві, Битові, Болкуві, Бжезі, Рацібуржі, Бабіце, Дембно, Яновці, Собешуві, Красичині, Гродзенці, Оджиконі, Сандомері, Шидловець та Лицарська Майовка у замку в Клічкові.</p> <p>З іншого боку, серед заходів, присвячених загалом середньовічній тематиці, і не лише для військовій, відомими є: Фестиваль лицарсько-шляхетської культури, організований на території замку Лагуві (Любуське); Літня ніч у замку в Ксьонжі; Середньовічний ярмарок у Пултуську; Фестиваль середньовічної культури Мазурія у Рині; Купальська ніч у руїнах замку Драгім у Дравському.</p> <p>Особливе місце тут займає подієвий туризм. Найвідоміші події заходи організовуються біля руїн Замку в Огородзенці (“Шведи в замку”), “Сутінки епохи П’яста” в Цешині, “Повернення гвардійських кавалерів” в Цеханові, Турнір скарбів Кварціане в Раві-Мазовецькій, костюмовані заходи “Шведи у Варшаві”, що є відтворенням листопадової ночі 1830 р., що відбулася навколо Королівського замку столиці, а також три основні події в Гневі: “Битва двох ваз”, “Історичні тижні” та “Подорожі в минуле”. Такі заходи приваблюють тисячі відвідувачів, що позитивно впливає на самі замки, які популяризують свої експозиції та власну історико-архітектурну спрямованість.</p>
<p><i>Туризм культурно-історичної спадщини</i></p>	<p>Цей піднапрямок виділяють відповідно до замкових споруд, які є офіційно визнаними об’єктами світової чи національної культурної спадщини. Перший включає окремі об’єкти або у більших групах, які включені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: Вавель Кракова, Замок Великих Магістрів Мальборка та Королівський замок у Варшаві на прикладі Польщі, замок Еггенберг в Австрії, Списький Град в Словаччині, Укріплення Вобана у Франції, Літомишльський</p>

	<p>замок в Чехії.</p> <p>У свою чергу, оборонні пам'ятки є важливими для національної культури кожної країни. Часто туристи, які відвідують замки вищевказаними тематичними маршрутами, також оцінюють цінність цих споруд як свідчення середньовічної матеріальної культури.</p>
<i>Пізнавальний туризм</i>	<i>міський</i> <p>Традиційно знані міські поселення європейських держав мали замкові споруди. Сьогодні ці історичні міста доповнюють свої плани екскурсій відвідуванням оборонних споруд замку або укріплення. До прикладу найпопулярніші польські замки, які відвідують туристи під час екскурсій по місту, включають будівлі в Кракові, Варшаві, Познані, Торуні, Сандомежі, Любліні, Перемишлі, Щецині, Ольштині, а також у Войновицях біля Вроцлава, Величці біля Кракова та Корніку біля Познані; серед словацьких міст такий «замковий супровід» мають Братислава, Банська Бистриця, Бойніцах, Жиліні (Будатинський замок); екскурсії чеськими містами в частому випадку доповнюються відвідинами замків в Празі, Мілотіце, Мікулові, Намешті-на-Ославой, Подебрадах, Літомишлі, Пардубіце, Страконіце, Градцу-над-Моровою. Серед французьких міст в програму екскурсій включено огляд замків в містах Париж, Монсаро, Фуа, Тарасконь.</p> <p>Часто такі екскурсії включають відвідування фортечних споруд міста як окремої тематичної пропозиції. Наведені вище приклади є зразками успішного використання та розвитку відповідного країнознавчого образу.</p>
<i>Біографічний туризм</i>	<p>У рамках подорожі місцями життя чи творчості відомих людей туристи можуть відвідувати оборонні споруди, пов'язані з видатними людьми. До прикладу можна запропонувати постаті Ніколая Коперніка, який був пов'язаний з замками в Лідзбарку Вармінському, Ольштині, Фромборку, чеського князя Вацлава чи президента Томаша Масарика, що пов'язаний з Празьким Градом в Чехії, Марії-Терзії, що пов'язана з Братиславським Градом (Словаччина).</p>
<i>Замки-готелі</i>	<p>В більшості європейських держав дотримуються цілої низки підходів щодо використання замкових споруд в готельній індустрії В цьому напрямку</p>

	<p>активно працюють туристичні адміністрації Франції, Чехії та Польщі. Незалежно від своїх конкретних інтересів і навіть основної мети поїздки, багато туристів використовують відповідним чином пристосовані замки як місця для проживання.</p> <p>У Європі вже давно існують асоціації таких закладів, які займаються їх спільним просуванням. Незалежно від країни походження туристів та туристичних агентств, які віддають перевагу таким напрямкам, замки-готелі також відіграють значну роль у діловому, конгресному та конференційному туризмі як престижні місця проведення конференцій та симпозіумів.</p> <p>Замок (або палац), бажано із задокументованими історичними подіями або перебуванням відомих людей, або навіть належним чином пропагованою легендою, відіграють роль додаткової привабливості для туристів.</p>
--	--

Джерело: складено автором на основі [3; 14; 30; 32;33].

В практиці зарубіжних країн, забезпечення збереження спадщини замків відбувається шляхом їх реновація та інтеграції в реальне сучасне життя суспільства.

Виділяють наступні методи реновації замкових комплексів:

- забезпечення цілісного відтворення первісного вигляду пам'ятки;
- консервація;
- адаптація до нових умов функціонування (доукомплектування споруди сучасними об'єктами інфраструктури);
- інтеграція сучасних елементів або частин у існуючі будівлі [2].

В кваліфікаційній роботі ми розглянули та проаналізували досвід Європейських країн із реновації та пристосування замків до туристичного бізнесу на прикладі шести замків: замок Ператалада (Іспанія), Единбурзький замок (Велика Британія), замок Помбаль (Португалія), замок Целе (Словенія), замок Трсат (Хорватія), замок Фірмано (Данія) (рис. 3.1-3.6).

Рис. 3.1. Замок Ператалада, Месура, Ператалада, Іспанія

Джерело: [59, с. 143]

Замок Перталада в основному використовується як готельний комплекс, з цією метою зроблене перепланування окремих його частин.

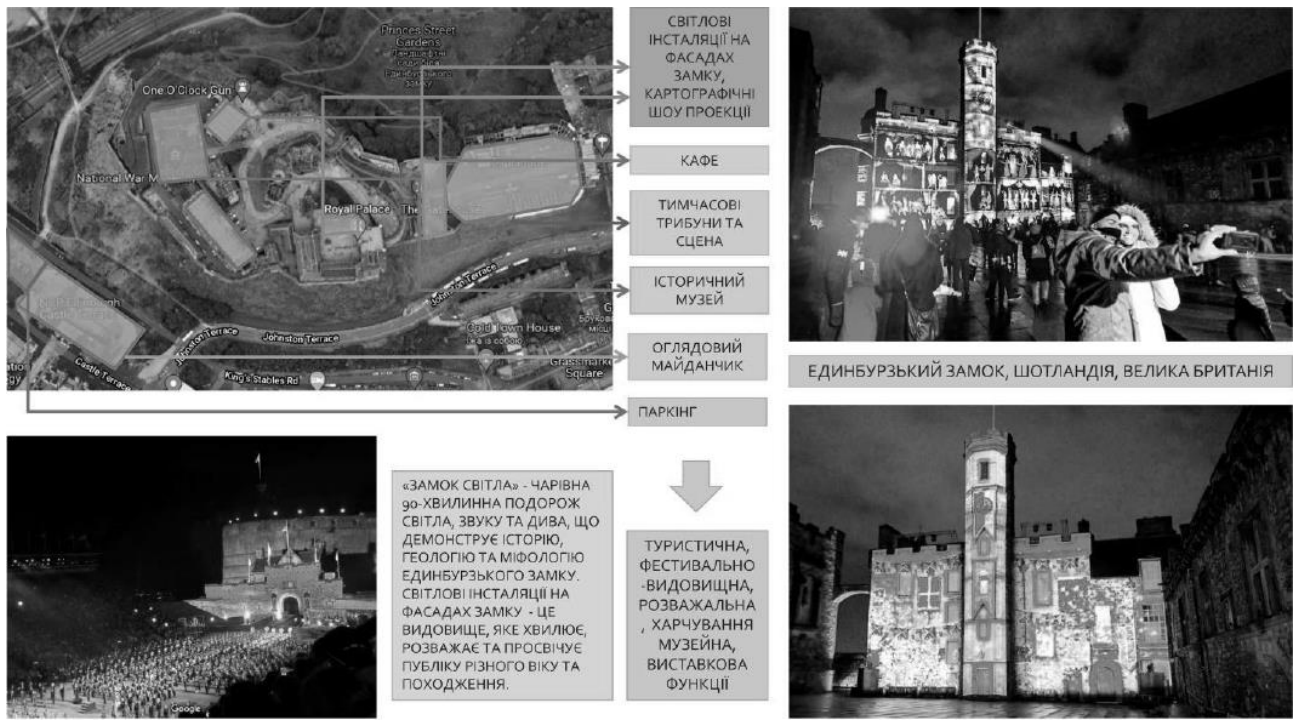

Рис. 3.2. Единбурзький замок, Шотландія, Велика Британія

Джерело: [59, с. 143]

Цей замок став відомий завдяки проєкту “Замок Світла”, який являє собою майже годинну подорож світла, звуку та проєкцій, які демонструють історію, геологію та міфологію Единбурзького замку. В замку є також ряд приміщень, які пристосовано під функції обслуговування: кафе/ресторани, магазини та численні історичні експонати.

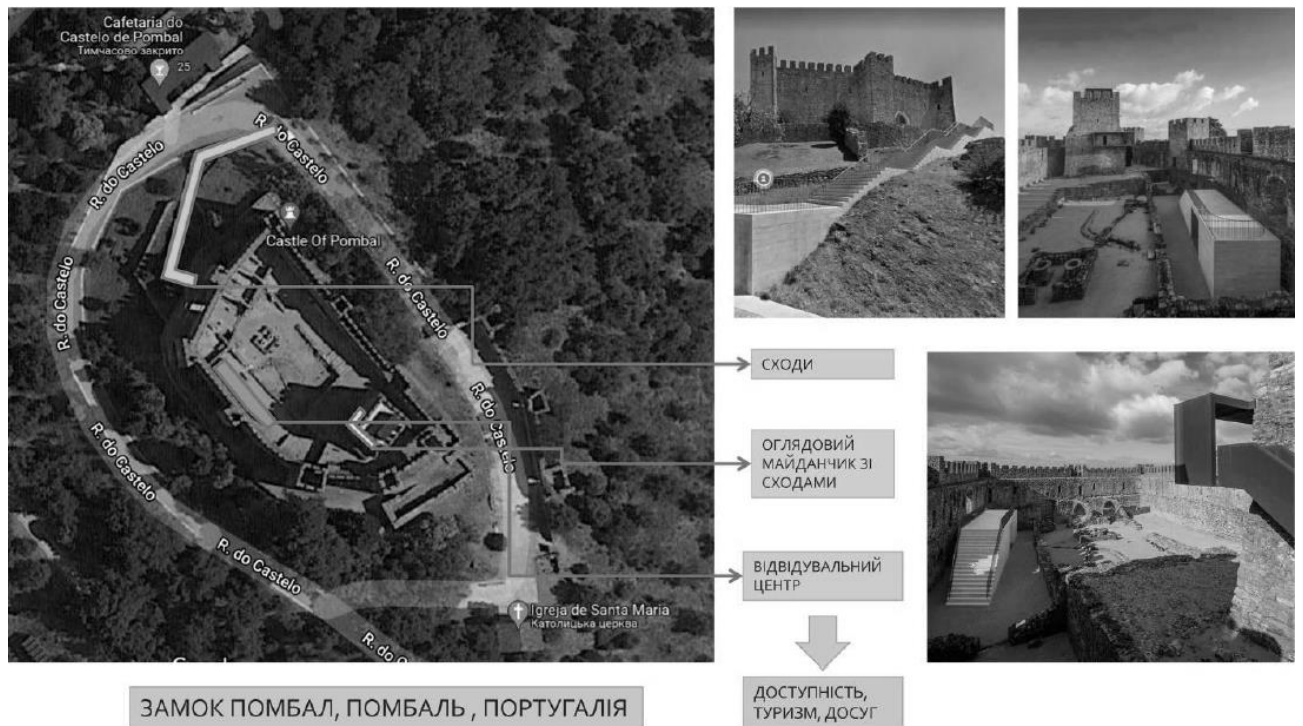

Рис. 3.3. Замок Помбал, Помбаль, Португалія
Джерело: [59, с. 144]

Замок Помбал доповнений новим об'ємом для відвідувачів та сходами, майданчиками і доріжками для зручності сприйняття історичних пам'яток.

Рис.3.4. Верхній замок Целе, Целе, Словенія

Джерело: [59, с. 144]

В замку зроблено амфітеатр та сцену, а також прибудовано оглядовий майданчик зі сходами.

ФОРТЕЦЯ-ЗАМОК ТРСАТ, ТРСАТ, РІСКА, ХОРВАТІЯ

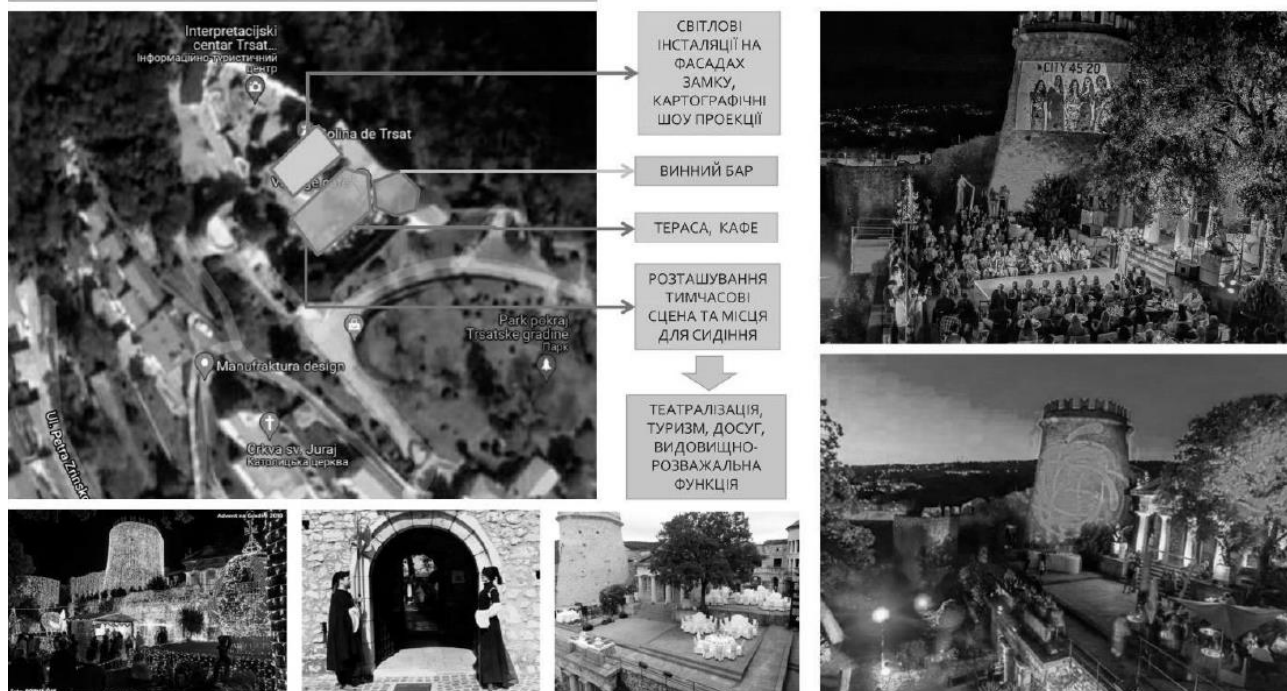

Рис. 3.5. Фортеця-замок Трсат, Трсат, Ріска, Хорватія

Джерело: [59, с. 145]

У замку Трсат створенно винний бар та кафе з терасою. Замок активно використовується для різних заходів із застосуванням 3д проєкцій на фасадах замку. На зимові свята замок декорується і біля нього влаштовують ярмарки.

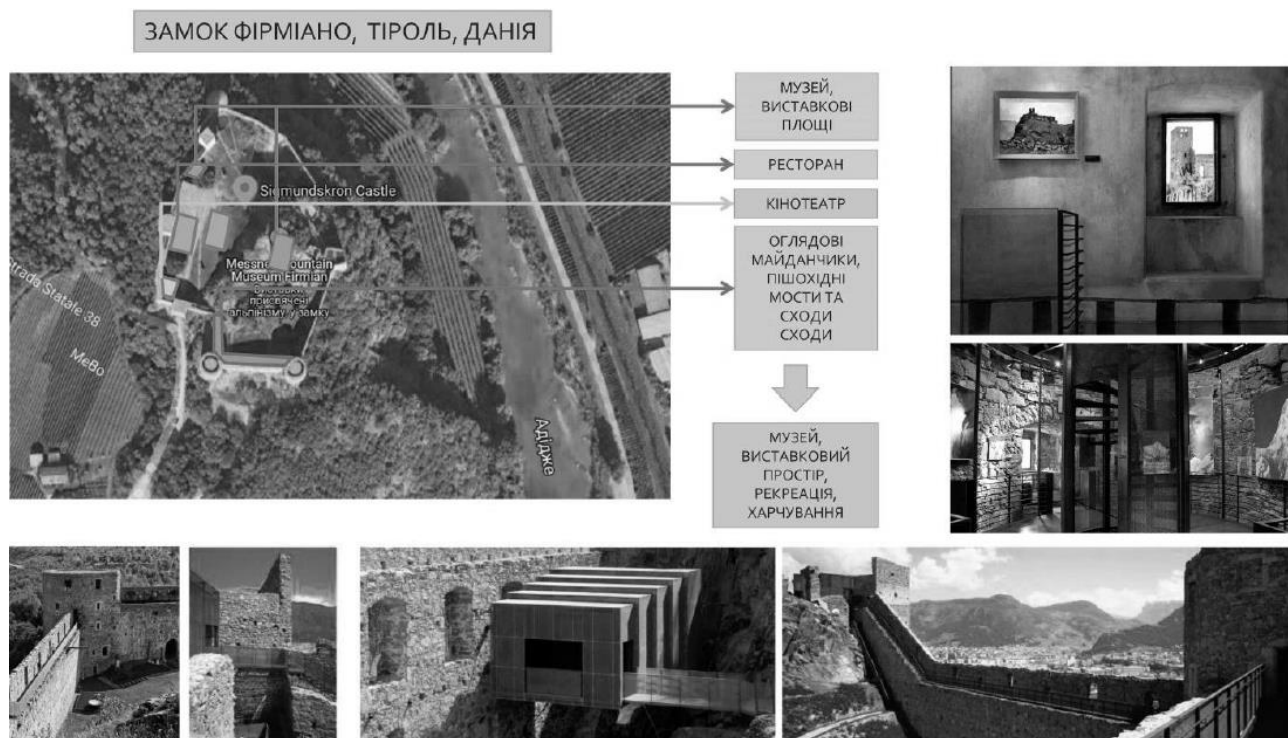

Рис. 3.6. Замок Фірмаіано, Тіроль, Данія
Джерело: [59, с. 145]

У 2006 році у замку відкрили музей Messner Mountain Museum Firmian. Він дає уявлення про важливість і значення гір для людей за допомогою постійної експозиції “Зачарована гора”.

У табличній формі розглянуто функціональні об’єкти, що розташовані у межах внутрішнього периметру замків (музеї, відвідувальні центри, готелі, кафе, ресторани, сувенірні магазини) та поза межами замків (паркінги, парки, майданчики для оглядин, інформаційні центри та інші елементи обслуговування відвідувачів) (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Просторовий розподіл функціональних елементів в межах замкових комплексів (зарубіжний досвід)

Перелік функціональних елементів	Назви замкових
----------------------------------	----------------

у межах внутрішнього периметру замку		поза межами периметру замку	комплексів
- відвідувальний центр - мультимедійна кімната	- оглядові майданчики - кафе	- кафе - паркінг - парк для прогулянок - церква	- Замок Помбаль, Помбаль, Португалія
- глядацька зала під відкритим небом - літній амфітеатр	- оглядовий майданчик	- туристично-інформаційний центр - паркінг	- Верхній замок Целе, Целе, Словенія
- музей	- ресторан	- готель - відкритий басейн - бар, ресторан - інформаційно-туристичний центр - паркінг	- Замок Ператалада, Месура, Ператалада, Іспанія
- інформаційно-туристичний центр	- кафе - винний бар	- скульптурна галерея - Парк	- Фортеця-замок Трсат, Трсат, Рієка, Хорватія
- каплиця - кафе	- історичний музей - національний музей війни	- збірно-розбірна сцена та трибуни - ресторан - сад - паркінг - оглядовий майданчик	- Единбурзький замок, Шотландія, Велика Британія
- музей - ресторан - кінотеатр	- оглядові майданчики - відкритий амфітеатр	- паркінг - тенісний клуб - готелі	- Замок Фірміано (Зігмундскрон), Больцано, Італія
- готель - церква	- ресторан - тераса	- оглядові майданчики	- Замок Д'Емпорда
- музей - вхідний павільйон - церква	- ігровий майданчик - оглядові майданчики	- паркінг - музей - інформаційно-туристичний центр - парк	- Замок Хаапсалу, Естонія

Джерело: побудовано автором на основі [59]

Щодо зарубіжного досвіду використання замків в туризмі можна виділити такі головні напрями:

— поєднання або впровадження туристично-рекреаційних функцій, які є

базою для розвитку й збереження таких об'єктів;

- розробка туристичних маршрутів по замках;
- створення комплексів обслуговування для туризму на території замків;
- створення ефективної системи транспортно-пішохідних зв'язків;
- створення місць проведення дозвілля: сувенірні крамниці, кафе, ресторани, лекційні зали, бібліотеки та ін.;
- забезпечення безпеки використання існуючих замкових споруд і територій.

Проаналізувавши практику пристосування замкових комплексів Європи можна виділити такі прийоми реновації:

- музеєфікація, комплекс робіт пов'язаних зі створенням на базі замку музею – гірський музей Месснера у замку Фіріміано, Больцано, Італія;
- адаптація приміщень до тимчасових або постійних виставок та заходів - фортеця Монтжуїк, Барселона, Іспанія;
- міфологізація (зображення в інтер'єрах і коментарях екскурсоводів історичних подій та сюжетів літературних творів, зокрема казок, легенд і епосів) – Замок Бран як місце проживання Влада Цепеша – історичного прототипа графа Дракули – в Румунії;
- заходи із пристосування вже існуючих приміщень та об'єктів комплексу до зручного та актуального використання – фортеця Монтжуїк, Барселона, Іспанія;
- створення видових та оглядових майданчиків, та обладнання їх сходами, ліфтами, поручнями та інш., що покращить сприйняття об'єкту спадщини та розкриває видові точки – Замок Жиронелла, Барселона, Іспанія;
- облаштування та покриття вже існуючих транспортно-пішохідних доріжок відповідним покриттям або створення нових за потреби;
- театралізація, використання різних засобів освітлення, декорування, інформування, театралізації середовища під певну тематику або захід – замок Безено, Трентіно, (Італія);

– створення тимчасових збірно-розбірних систем та споруд для проведення фестивалів, свят, концертів та різних заходів, а також розробка сценаріїв їх використання залежно від типу заходів, пори року, кількості відвідувачів (сцена, трибуни, навіси, помости, павільйони, тенти, перекриття частин замку або їх покриття);

– створення засобів інформатизації та навігації по замку та його території (інформаційні стенди, дошки, панелі, вказівники по території) – Замок Одіхам, Гемпшир, Велика Британія;

– використання 3D проєкцій, 3D мапінга та освітлення замку та його території на певні свята та події – Единбурзький замок, Шотландія, Велика Британія [59].

Таким чином, в контексті зарубіжного досвіду, для розвитку замкового туризму в Україні, актуальним є вирішення таких проблем:

1. На певних умовах передати туристичному бізнесу об'єкти архітектури замків та фортифікаційних споруд та на основі реконструкції перетворити їх на середньовічні готелі старовини, центри дозвілля, розважальні заклади ресторанного бізнесу тощо.

2. Розробити та розвивати конкурентоспроможні замково-історичні та культурно-туристичні продукти у сфері туризму, що відкриє значну частину туристичного ринку України як для внутрішніх так і для іноземних туристів.

Крім цього, в Україні необхідна суттєва реформа сучасного законодавства у сфері охорони та збереження культурної спадщини, оскільки в Україні значна частина замків були зруйновані.

3.2. Логістичні підходи до сталого розвитку замкового туризму

Формування та раціональне використання ресурсів туристичної дестинації (зокрема об'єктів замкового туризму) має базуватися на гранично допустимому навантаженні ресурсної бази туризму, перевищення якого може спричинити негативні фізичні, екологічні, соціальні та медико-психологічні

наслідки. Поняття допустимого навантаження виникло в області управління ресурсами. Це особливо важливо для сучасного замкового туризму, оскільки обмежені ресурси найпопулярніших пам'яток перебувають під тиском збільшення кількості відвідувачів. Під допустимим туристичним навантаженням замкового туризму розуміється максимальне навантаження (тобто кількість туристів, туристичний потік) без нанесення шкоди на об'єкт замкового туризму, а також без негативу і погіршення здоров'я та самопочуття туристів внаслідок подорожі та екологічних і соціально-економічних проблем місцевого населення.

Допустимі туристичні навантаження класифікуються наступним чином:

- фізично допустиме навантаження чи відвідуваність екскурсійного об'єкта замку, перевищення якого призведе до його фізичного пошкодження;

- екологічно допустиме навантаження – рівень відвідуваності туристичних об'єктів (замків, фортець), перевищення якого призведе до шкідливих екологічних наслідків (через поведінку туристів або функціонування об'єктів сервісної інфраструктури);

- психологічно та медично прийнятні навантаження туристів або рівні відвідування замків і фортець, що перевищують туристичне враження і навіть самопочуття туристів;

- дозволене місцевою громадою навантаження стосується відвідуваності туристичних закладів замку, перевищення якого негативно вплине на спосіб життя місцевого населення та погіршить його взаємовідносини з туристами.

Зі стрімким розвитком індустрії туризму пасажиропотік туристичних ресурсів відпочинку продовжує зростати, і в деяких місцях з високою концентрацією пасажиропотоку досяг критичної межі. Прикладами цього є: обмеження кількості відвідувачів у скелястому місті Мачу-Пікчу в Перу, одному із семи сучасних чудес світу; негативний вплив великої кількості туристів на давньогрецьку статую Давида в Луврі (Франція); заборона туристам ходити на високих підборах – “шпильках” для відвідування

Акрополя (Греція) тощо. Не дарма зараз ЮНЕСКО складає список об'єктів Всесвітньої спадщини, що перебувають під загрозою, до якого також включені деякі туристичні пам'ятки замків.

Подібні приклади є і в Україні, особливо в Києві. Збільшення туристичного навантаження на туристичну ресурсну базу Києва вже призвело до фізичного знищення найбільш відвідуваних об'єктів. Зокрема, це стосується Києво-Печерської Лаври, яка належить до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і на її території міститься 122 пам'ятки архітектури.

Внаслідок негативного впливу низки чинників, у т.ч. щоденного неконтрольованого надмірного туристопотоку протягом декількох останніх десятиріч, цей Національний історико-культурний заповідник (нині він контролює Верхню частину Лаври, а в Нижній знаходиться чоловічий монастир Української православної церкви) пережив декілька випадків саморуйнації окремих об'єктів: в 2005 р. відбувся обвал ґрунту в Ближніх печерах, в 2007 р. обрушилася брама при в'їзді до Нижньої Лаври, в 2009 р. – обвалилася частина підпірного муру на вул. Ближньопечерській. В 2010 р. до пам'яток Києва, що не витримали зростаючого потоку відвідувачів, додалися пам'ятник засновникам Києва на Набережному шосе (споруджений в честь 1500-річчя Києва та відкритий в 1982 р.), фонтан Самсон на Контрактовій площі (рік спорудження 1749 р.), та фундамент Десятинної церкви біля Історичного музею.

Через негативний вплив багатьох факторів, включно з тим, що національна пам'ятка втратила свою репутацію за останні кілька десятиліть через щоденний неконтрольований надмірний туризм, переживши кілька інцидентів саморуйнування окремих об'єктів: в 2005 р. відбувся обвал ґрунту в Ближніх печерах, в 2007 р. обрушилася брама при в'їзді до Нижньої Лаври, в 2009 р. – обвалилася частина підпірного муру на вул. Ближньопечерській. В 2010 р. до пам'яток Києва, що не витримали зростаючого потоку відвідувачів, додалися пам'ятник засновникам Києва на Набережному шосе (споруджений в честь 1500-річчя Києва та відкритий в 1982 р.), фонтан Самсон на

Контрактовій площі (рік спорудження 1749 р.), та фундамент Десятинної церкви біля Історичного музею.

З наведених прикладів видно, що для об'єкта замкового туризму актуальна проблема регулювання туристичних потоків і навіть їх обмеження в окремих випадках. Логістична модель сталого туризму, заснована на визначенні логістичного потенціалу (тобто максимально допустимого туристичного навантаження), може зробити вагомий внесок у вирішення глобальної проблеми “сталого туризму” (зокрема замкового туризму).

Для визначення добової місткості (логістичного потенціалу) туристичних об'єктів замку автором запропоновано методику, яку розробив Смирнов І.Г. і яка базується на основі алгоритмів, рекомендованих Всесвітньою туристичною організацією ООН для архітектурних, історичних та експозиційних об'єктів [42; 43]:

1. Визначаємо пропускний потенціал об'єкта:

$$П = Т / Щ, \quad (3.1)$$

де П – пропускний потенціал об'єкта (чол.); Т – площа об'єкту (м²); Щ – рекомендований стандарт щільності відвідувачів (м²/туриста).

2. Визначаємо коефіцієнт ротації:

$$K_p = Ч / В, \quad (3.2)$$

де K_p – коефіцієнт ротації; Ч – кількість годин на день, коли об'єкт відкритий для туристів (год.); В – середня тривалість відвідування (год.-хвил.).

3. Визначаємо максимально допустиму кількість щоденних відвідувачів (максимальний щоденний потік туристів):

$$M_B = П \cdot K_p, \quad (3.3)$$

де M_B – максимальна допустима кількість щоденних відвідувачів (чол.); П – пропускний потенціал об'єкту (чол.); K_p – коефіцієнт ротації.

4. Визначаємо логістичний потенціал об'єкта замкового туризму (річна максимальна кількість туристів):

$$ЛП_з = M_B (365-X), \quad (3.4)$$

де X – кількість неробочих днів об'єкту замкового туризму

Як приклад наведемо розрахунок логістичного потенціалу (тобто максимально можливого туристопотоку) для туристичного об'єкту – середньовічної фортеці площею $10\ 000\ \text{м}^2$ ($T = 10\ 000\ \text{м}^2$) та стандартом щільності відвідувачів $\text{Щ} = 5\ \text{м}^2/1$ туриста. Отже, спочатку визначаємо пропускний потенціал об'єкту: $\Pi = 10\ 000/5 = 2000$ чол. Далі розраховуємо коефіцієнт ротації: $K_p = 8\ \text{год}/1\ \text{год.}\ 40\ \text{хв.} = 4,8$. Нарешті отримуємо значення логістичного потенціалу фортеці, тобто максимально можливий туристопотік становитиме $M_v = 2000 \cdot 4,8 = 9600$ чол./день.

З метою розвитку замкового туризму та збільшення пропускної спроможності закладів замку слід проводити спільну роботу на рівнях:

- адміністрації туристичної дестинації, де розташовані такі об'єкти (просування та позиціонування об'єктів замкового туризму на туристичному ринку);
- самих об'єктів замкового туризму як об'єктів туристичної атрактивності;
- туристичних компаній (розробка нових турів, у тому числі в привабливі для туристів замки).

Таким чином, тісна та взаємопов'язана робота на всіх трьох рівнях дозволить розширити межі використання культурно-історичного потенціалу дестинації (включаючи об'єкти замкового туризму), а його розвинутість та диференційованість надасть суттєву допомогу в розвитку замкового туризму, як свідoctва туристичної освоєності культурно-історичного потенціалу туристичної дестинації.

Таким чином, тісна та взаємопов'язана робота на всіх трьох рівнях дозволить розширити межі використання об'єктів замкового туризму, розвиток та диференціація яких надасть важливу допомогу для розвитку культурно-історичного потенціалу туристичної дестинації.

3.3. Сучасні підходи до розвитку замкового туризму на основі інноваційних технологій та 3D моделювання

Хоча велика кількість замків в Україні, у тому числі на Львівщині, майже зруйнована, це не заважає їх туристичному використанню та організації екскурсійних маршрутів. Побачити той чи інший об'єкт замкової екскурсії за допомогою 3D-комп'ютерного моделювання та відео є сучасним.

У наш вік стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій важливо, щоб замок відіграв активну роль у наданні інформації туристам через впровадження цифрових інструментів. Новітні технічні системи дозволяють значно розширювати можливості виставок щодо їх експонування, надання додаткової текстово-графічної інформації, презентації втрачених експонатів та організації віртуальних виставок. Необхідність технічної модернізації замків зумовлена сьогодні надзвичайною складністю умов їх експлуатації та розвитку.

Інноваційні технології - це нові або вдосконалені технології, які значно покращують умови виробництва або слугують окремими товарами. Як правило, вони менш капіталомісткі, більш екологічні та менш енергоспоживаючі. Інноваційні технології представлені інформаційними технологіями та технологічними інноваціями. Сьогодні мультимедійні технології є однією з галузей інформаційних технологій, що найбільш динамічно розвиваються. Це пояснюється тим, що мультимедіа – це взаємодія поєднання тексту, звуку, графіки, фотографій і відео в один цифровий формат із відео- та аудіо-ефектами за допомогою сучасних технологій і програмних засобів під керуванням інтерактивного програмного забезпечення [24, с. 6].

З розвитком інформаційних технологій у суспільстві зростає кількість людей, які віддають перевагу Інтернету перед традиційним ТБ, радіо чи газетам. Тобто сучасні інформаційні технології є невід'ємною частиною розвитку замкового туризму.

На зразок музеїв замки можуть свої експонати оцифрувати, створювати бази даних колекцій для широкого загалу віртуальних

відвідувачів. На сучасному етапі музеї використовують новітні методи організації своїх приміщень та простору для експозицій; маркетингові комунікаційні інструменти, які рекламують музей, формують його позитивний імідж і роль у культурному середовищі та розвивають зв'язки з відвідувачами (музейний менеджмент та музейний маркетинг).

Як і музеї, замки можуть оцифровувати експонати, створюючи базу даних зборів і колекцій для громадськості. Сучасні музеї використовують новітні методи організації музейних приміщень і виставкових просторів, маркетингові комунікації (музейний менеджмент і музейний маркетинг) для реклами музею, визначення його ролі в культурному середовищі та побудови відносин з відвідувачами.

Сьогодні традиційні музеї, які створюють експозиції за тематичним і жанровим принципом, уже не в змозі виконувати своє головне завдання – пробуджувати широку публіку до подій. Тому на зміну таким музеям приходять нові форми інноваційних музеїв, такі як віртуальні музеї, екомuzeї, музеї транснаціональних культур, музеї етнічних меншин тощо.

Одним із видів інноваційного музею є віртуальний музей, експозиційні матеріали якого розміщені в електронному просторі та доступні широкому колу відвідувачів. Віртуальний музей є хорошим прикладом використання Інтернет-технологій для вирішення проблем зберігання, безпеки та широкого, швидкого і легкого доступу до експонатів. Його головна особливість полягає в тому, що людина може відвідати музей через віртуальну екскурсію, без великих затрат і не долаючи великі відстані [21].

Прикладом таких інноваційних технологій, які забезпечують можливість створення віртуальних музеїв є редактор тривимірної графіки SketchUp, програма-ресурс Google Earth (“віртуальний глобус”) та супутні програми.

SketchUp – це спеціальна програма для моделювання будівель, меблів, інтер'єру, анімації у трьох-вимірному вигляді.

SketchUp надає такі можливості:

– візуальний супровід, створення фізичних ефектів (рух, обертання,

взаємодія між об'єктами тощо);

- підтримка створення макросів мовою Ruby та їх виклику з меню.

Макроси дають змогу автоматизувати окремі монотонні дії;

- підтримка створення “компонентів” – елементів моделі, які можна створювати, повторно використовувати та редагувати кілька разів – зміни, внесені до компонента, відображаються скрізь, де він використовується;

- бібліотека компонентів (моделей), матеріалів і стилів для робочого простору, яку можна доповнити власними елементами або завантажити через Інтернет;

- інструменти для перегляду компонентів розділу та можливість додавати виноски до моделі для позначення розмірів, видимих у стилях креслення;

- вміння працювати пошарово;

- можливість створення динамічних об'єктів (наприклад: відкриті дверцята шафи при натисканні вказівника миші);

- можливість побудови частин предмета;

- можливість обробки сцен і анімованих переходів між сценами;

- підтримує створення моделей реальних об'єктів і будівель;

- Вказівка фактичних фізичних розмірів у метрах або дюймах;

- вигляд моделі “від першої особи” з елементами керування, як у відповідній 3D-грі;

- можливість встановлення географічно надійних тіней на основі заданої широти, довготи, часу та року;

- інтеграція з Google Earth;

- можливість додавати та змінювати форму поверхні Землі до моделі – Пейзаж [69, с. 4].

Проекти SketchUp зберігаються в форматі *.skp. Також підтримується імпорт та експорт різних форматів двох-вимірної растрової та тривимірної графіки, зокрема: *.3ds, *.dwg, *.ddf; *.jpg, *.png, *.bmp, *.psd, *.obj.

Експортовані файли можна без будь-яких обмежень редагувати у

відповідній програмі. Плагін V-Ray для SketchUp дозволяє візуалізувати 3D-сцени. SketchUp також можна використовувати з Google Earth (від англ. Earth - Земля (планета), українська офіційна назва: Google Planeta Zemlya), безкоштовною програмою від Google Inc., яка відображає віртуальний глобус. В рамках проекту в Інтернеті опубліковано аерофотознімки та супутникові знімки значної частини планети. Програма поширюється за двома різними ліцензіями: Google Earth безкоштовно та Google Earth Pro для приватного використання. Спочатку програма була лише англійською мовою, а тепер перекладено 37 мовами, включно з українською.

Ресурсна програма Google Earth (“Віртуальна Земля”) і 3D-редактор SketchUp є компонентами єдиного сімейства програмних продуктів, тому користувачі можуть легко переносити інформацію з одного пакета в інший [63].

Таким чином, особливо під час моделювання будівельних конструкцій, можна легко імпортувати аерофотозйомки чи супутникові фотографії потрібних будівель, а також регіональну топографію з Google Планета Земля, а потім «побудувати» віртуальну модель будівлі на фундаменті, яка буде Супутникове фото прототип будівлі. Щоб переглянути свою щойно створену 3D-модель SketchUp у «віртуальному житті» поверх Google Earth Terrain, просто треба натиснути піктограму на панелі інструментів. Для обміну інформацією між програмами достатньо, щоб обидві вони були встановлені на комп’ютері користувача [69, с. 3].

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Безпека життя і здоров'я туристів

Одним з найважливіших елементів організації туризму є забезпечення безпеки життя і здоров'я туристів. Небезпеки фізичного і соціального характеру повинні прийматися до уваги суб'єктами індустрії туризму, яким варто мінімізувати й запобігати різноманітним ризикам загроз безпеці туристської діяльності. Забезпечення безпеки передбачає цілий комплекс заходів у рамках національного законодавства, що гарантують безпеку переміщення туристів по території держави, їхнього перебування, збереження здоров'я, життя і майна.

Міжнародний досвід по розробці заходів безпеки туризму досліджується й узагальнюється ВТО. Безпека подорожей декларувалася в Хартії туризму.

У Гаазькій декларації по туризму відзначається, що для того, щоб нормально функціонувати і розвиватися, туризм має потребу в безпеці для мандрівників і подорожуючих, як національних, так і міжнародних, і для їхньої особистої власності. Це може бути досягнуте шляхом:

1.1 розробка й впровадження в життя норм безпеки для подорожей і туристських перебувань;

1.2 інформування й освіти громадськості;

1.3 створення інституціональних рамок для вирішення проблем, пов'язаних з безпекою туристів, і, зокрема, в екстремальних ситуаціях;

1.4 міжнародного співробітництва на двосторонньому, регіональному, субрегіональному, міжрегіональному і світовому рівнях.

При Виконавчій раді ВТО в 1994 р. створений Комітет з якості туристського обслуговування, що відповідає за питання безпеки подорожей. У тому ж році ВТО провела обстеження 73 країн світу на тему "Безпека і захист мандрівників, туристів, туристських об'єктів". З ініціативи ВТО влітку 1995 р. у Естерунді (Швеція) проведена I Міжнародна конференція по безпеці туризму

і зменшенню ризиків при подорожах. Висновки обстеження свідчать: у 71% країн об'єкти і визначні пам'ятки, відвідувані туристами, забезпечуються охороною з боку спеціальної туристської поліції або служби безпеки. У більше половини таких країн ця служба є частиною державної або муніципальної поліції. У 21% країн є спеціальна туристська поліцейська служба, що сприяє половині туристів вирішувати їх проблеми. На туристську поліцію покладаються також охорона пам'ятників культури, навколишнього середовища, боротьба з наркотиками, надання інформації туристам і охорона місцевих етнічних груп. Однак лише в 9 країнах є закони, на підставі яких створена туристська поліція. Співробітники туристської поліції в 41% країн навчаються іноземним мовам, у 26% проходять підготовку по спеціальних туристських дисциплінах, у 37% країн підтримують регулярний зв'язок з туристськими відомствами, фірмами і звичайною поліцією.

Міжнародна практика показує, що ряд держав видає відповідні рекомендації з відвідування тих чи інших країн і регіонів світу. Так, Держдепартамент США регулярно публікує список країн, у які поїздки не рекомендуються, а в ряді випадків забороняються. МЗС Німеччини в 1996 р. опублікувало список 80 країн світу, куди німецьким туристам не рекомендується їздити, і заборонило подорожі в Афганістан, Анголу, Бурунді, Заїр, Лівію, Руанду, Сомалі і Судан.

Безпека туристів, їхнє благополуччя, а також підтримка високої якості обслуговування в місцях туристського призначення не можна розглядати у відриві від інших суспільних або національних інтересів приймаючої країни навколишнього середовища в цілому. При розробці і проведенні в життя норм безпеки для сфери туризму і захисту туристів інтереси тих, хто відвідує і приймає, повинні бути взаємно гармонізовані.

Безпека туристів і захист у сфері туризму зв'язані з великою кількістю правил і постанов, що повинні виконуватися не тільки туристською адміністрацією, але і цілим рядом інших адміністративних органів, що працюють у різних економічних і соціальних секторах (фінанси, охорона

здоров'я, охорона навколишнього середовища, розвиток територій, енергетика, зайнятість і т.п.), і насамперед у приватному.[34]

Таким чином, питання забезпечення безпеки в туризмі можна розглядати у наступних напрямках:

1 Особиста безпека туристів і їхнього майна, забезпечення якої є найважливішою задачею національного розвитку туризму і міжнародного співробітництва;

2 Безпека навколишнього середовища в місцях масового перебування туристів, безпека туристських об'єктів;

3 Безпека національних інтересів приймаючих держав.

Забезпечення безпеки по всіх зазначених напрямках є найважливішою турботою і першочерговою задачею всіх структур, залучених у туристську діяльність.

Закон України “Про туризм” в розділі VIII надає гарантії безпечного перебування туристів на території України і зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. Зокрема, в статті 26 сказано: “Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності. Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання”.

В Україні діє міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) “Туристично-екскурсійне обслуговування”, який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які можуть викликати негативні наслідки і спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну.

Згідно із Законом України “Про туризм” з метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

1 Підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;

2 Навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж з надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;

3 Контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;

4 Надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;

5 Розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму.

4.2. Безпека туристичної подорожі

Відправляючись у подорож, турист зіштовхується з низкою проблем, що при збігові обставин можуть призвести до несприятливих наслідків для його здоров'я і майна, зробити туристичну поїздку неможливою або негативно вплинути на туристичні враження.

Турист постійно перебуває під впливом обставин підвищеної небезпеки в незнайомому довкіллі, яке відмінне від звичайного довкілля його проживання. Він не знає досконало звичаїв, мови, традицій, типових побутових небезпек, не має імунітету до хвороб, поширених у цій місцевості тощо.

У проектуванні туру і туристичних послуг потрібно уважно вивчити усі можливі чинники ризику та їхні джерела, дослідити можливість і ймовірність вияву джерела па небезпечному для людини рівні, схильність людини до впливу джерел небезпеки і передбачити комплекс заходів для захисту здоров'я і життя туриста та його майна.

Шкідливі чинники (чинники ризику) у туризмі можна класифікувати так:

- 1 небезпека травмування;
- 2 вплив довкілля;
- 3 пожежонебезпека;
- 4 біологічні вилики;
- 5 психофізіологічні навантаження;
- 6 небезпека випромінювань;
- 7 хімічні впливи;
- 8 стан перевезення;
- 9 підвищена запиленість і загазованість;
- 10 специфічні чинники ризику;
- 11 інші чинники.

Різні несприятливі чинники мають різноманітну ймовірність настання та інтенсивність впливу і важкість наслідків.

Небезпека травмування. Небезпека травмування може виникнути в результаті переміщення механізмів і предметів, тіл, складного рельєфу місцевості, переміщення гірських порід (каменепадів, селів, лавин), несприятливих ергономічних характеристик туристського спорядження й інвентарю, що спричиняють травми (незручне взуття потертості шкірних покривів у туристів тощо), небезпечних атмосферних та інших природних явищ.

Вплив довкілля. Вплив довкілля зумовлений підвищенням або зниженням температури, вологістю і рухом повітряних мас, опадами в зоні обслуговування туристів, різкими перепадами атмосферного тиску.

Показники мікроклімату в приміщеннях обслуговування туристів, а також у транспортних засобах повинні відповідати встановленим санітарно-гігієнічним вимогам.

Пожежна безпека. Туристові слід точно дотримуватись вимог нормативних документів пожежної безпеки (Правил пожежної безпеки), засобів розміщення, щоб убезпечити себе від можливої дії чинників ризику

цієї групи.

Біологічні чинники. Біологічні чинники – патогенні мікроорганізми і продукти їх життєдіяльності, мікроорганізми, а також отруйні рослини, плазуни, комахи і тварини, що є переносниками інфекційних захворювань, викликають опіки, алергійні та інші токсичні реакції.

Психофізіологічні навантаження. Психофізіологічні чинники ризику: фізичні та нервово-психічні пере навантаження.

У проектуванні туристичного маршруту варто враховувати реальну спроможність людей сприймати інформаційні потоки, надавати їм вільний час для відпочинку і самостійного ознайомлення з туристичними ресурсами. Варто старанно планувати програму, графік переміщення, проведення заходів тощо.

Визначаючи складність екскурсійної програми, слід враховувати підготовку туристів, психофізичні особливості групи туристів, а також їхні традиції, звичаї релігії.

Небезпечні випромінювання. Небезпечними випромінюваннями є: підвищений рівень ультрафіолетового та радіологічного випромінювання.

Слід враховувати дію цього чинника ризику у плануванні графіка руху за маршрутом (відкритими, незатіненими ділянками маршруту в гірських, водних, лижних та інших походах). Туристські маршрути можна прокладати й експлуатувати тільки в місцевостях із сприятливими характеристиками радіологічного стану.

Хімічні чинники. Хімічні чинники: токсичні, дратівливі, сенсibiliзуючі.

Запобігати дії цих чинників ризику в обслуговування туристів можна, якщо:

1.1 регулярно контролювати вміст шкідливих речовин у навколишньому середовищі;

1.2 будувати і розміщувати об'єкти для обслуговування туристів у сприятливому щодо дії хімічних чинників ризику, середовищі.

Етап перевезення. Загальновідомо, що транспортні засоби є джерелом

підвищеної небезпеки. На кожному виді транспорту діють свої правила перевезення пасажирів й інститут страхування пасажирів та їхнього багажу. Прийнято міжнародні Конвенції про повітряні, морські, автомобільні та залізничні перевезення, у котрих правила безпеки займають центральне місце.

Специфічні чинники ризику. Специфічні чинники ризику в туризмі зумовлені:

1.1 можливістю виникнення природних і техногенних катастроф у зоні розміщення;

1.2 технічним станом використовуваних об'єктів матеріально-технічної бази;

1.3 складним рельєфом місцевості;

1.4 рівнем професійної підготовленості персоналу;

1.5 підготовкою туристів до пересування за маршрутом певного виду і категорії складності;

1.6 інформаційним забезпеченням.

4.3. Використання освітлення та кольору в інтер'єрах музейно-виставкових комплексів

Функції світла в архітектурі та дизайні можна умовно поділити на утилітарні, біопсихологічні та естетичні. Утилітарні – пов'язані із зором та являються ефективним засобом підвищення їх продуктивності. Оздоровчий чи емоційний вплив світла проявляється в інтер'єрах та міських просторах в світлових шоу та світлотерапії. Естетика світла пов'язана з його візуально-формуючою дією, при цьому напрям та структура світлових потоків різного походження визначають об'ємно-просторові форми та їх деталі.

В музеї освітлення виконує два завдання: підсвітка експонату та загальне освітлення для орієнтації у просторі, зручності проходів. Підбір світла, його температури і яскравості вкрай важливе. Світловий промінь має падати на експонат під правильним кутом, освітлювати весь об'єкт, при цьому підкреслюючи усі рельєфності, якщо вони є. Світловий потік має сприйматися

легко, різкий контраст світла і тіні або засвітлені місця будуть негативно сприйматися відвідувачами, навантажуватимуть зорові рецептори.

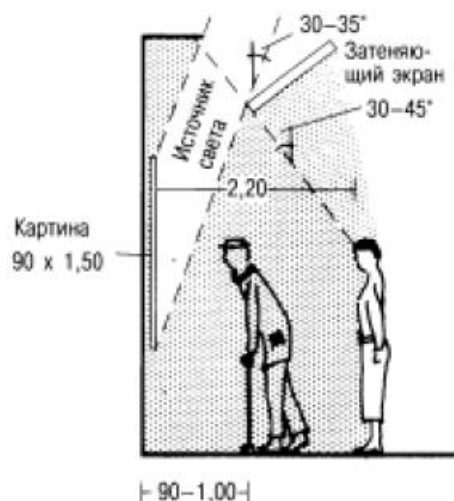
Простір музею повинен мати можливість повністю затемнити простір, а такі приміщення як кафе та вестибюль повинні мати велику кількість природнього світла.

Якщо розглядати експонати за світлостійкими характеристиками, то їх можна поділити на три види : високої, середньої та низької світлостійкості.

Якщо розглядати експонати за кольором, то можна виділити наступні категорії: ахроматичні, одноколірні, багатоколірні тональні та багатоколірні яскраві.

Освітлення експонатів вкрай важливе, воно дозволяє краще оглянути всі деталі та об'єми. Давньоримський архітектор Вітрувій писав, що картинні галереї наприклад мають бути розташовані на північ, таким чином природне освітлення буде постійним, також це допоможе уникнути зміни відтінку картинних полотен.

Мінімальна висота приміщення 4 м для оптимального розсіяння світла. При освітленні важливо враховувати кут і відстань до об'єкту. (рис. 4.1, 4.2).

Рис. 4.1. Кут тіні при розсіяному денному світлі

Рис. 4.2. Необхідна відстань при освітленні експонату

В музеях необхідно дати доступ природньому світлу, а також встановити штучне. Природнє світло допомагає краще поєднати зовнішній простір з інтер'єром, візуально створити відкритий простір, проте використання штучного освітлення допоможе зробити акценти на експонати, підсвітити потрібні місця, створити гру світлових ефектів (рис. 4.3).

ис.
4.3.
Хар

актер освітлення музеїв

Для правильного освітлення приміщення музею та його об'єктів необхідно враховувати такі фактори як : вузько та широко направлений промінь світла, кут падіння, інтенсивність по відношенню до об'єкта і приміщення в цілому, відтінок та температура, пролягання транзитних шляхів та напрямки пересування.

Світло має два основних розгалуження – пряме та розсіяне. Пряме світло контрастно розділяє об'єкт на окремі площини світла та тіні, розсіяне світло – виявляє масу загалом, що змінює емоційні відчуття глядача.

Для того аби зберегти вигляд експонату та не пошкодити його необхідно уникати потрапляння прямого сонячного проміння. Світильники на стелі повинні бути рухливими, щоб вони змінювали освітлення відповідно до експонату. Для того аби не пошкодити об'єкт варто завчасно проаналізувати їхню чутливість до сприйняття світла та, виходячи з цього, підібрати

правильну яскравість. Норми сили освітлення:

- дуже чутливі об'єкти – 50-80 люкс;
- менш чутливі об'єкти – 100-150 люкс;
- майже не чутливі – 150-300люкс.

Ультрафіолет не повинен перевищувати 25Вт/м² .

Середня освітленість у вертикальній площині на висоті 1,5 м повинна відповідати нижче наведеній таблиці. Освітленість акценту разом з загальним не повинна перевищувати зазначених величин (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Середня освітленість у вертикальній площині

Категорія вулиць, площ	Сер.осв. у вертик. площ.,лк	Сумарна освітленість, лк, не більше ніж
А	300	1000
Б	200	750
В	100	500

Для освітлення вітрин необхідно використовувати світлодіодні освітлювальні прилади.

Світло та колір завжди пов'язані між собою. Проектуючи приміщення і виконуючи його в кольорі, важливо розуміти як і чим воно освітлене. Кольорова композиція складається з наступних елементів : кольоровий тон, світлота, насиченість, чистота, фактурність, психофізичний вплив кожного кольору окремо і всього інтер'єру в цілому. Світло класифікується як біле та кольорове, а по характеру – природне та штучне. Головною особливістю білого світла є непостійність спектрального складу і яскравості.

Прямі сонячні промені при орієнтації на південь, захід та схід створюють в інтер'єрі психологічний тонус, радісний настрій, яскраві відблиски і кольорові рефлекси вносять кольоровий гармидер в кольорову гармонію і деформують в силу сильних світлових контрастів сприйняття співвідношення кольорів і кольорових форм, а також створюють різкі світлотіні, підкреслюючи об'єми предметів.

Між кількістю експонатів та характеристикою тла є зв'язок. В

експозиціях, де кількість об'єктів у межах до 10, тло використовують контрастне за кольором та тоном- цей примов допомагає зробити композицію з представлених об'єктів більш яскравою, виразною. Якщо експонатів більше або вони різні за масштабом та об'ємом необхідно використовувати нюансне співвідношення кольорів та фактур. У випадку, де композицію складають різні за кольором та розміром експозиції, використовують ахроматичне тло, яке візуально об'єднує всі елементи. Використовуючи фактури, необхідно зрозуміти, яку роль вони повинні виконувати. Глянцева фактура буде відблискувати та віддзеркалювати проміння, що потрапляє на експонат. Матовим поверхням це не властиво, проте на них більше видно плями чи пил.

Енергетична сторона впливу кольору на центральну нервову систему вивчена не достатньо. Проте точно відомо, що як і енергія колір необхідний людині. Відомі випадки “кольорового голодування”, коли при кольоровій бідності оточуючого середовища розвивалися симптоми астенії.

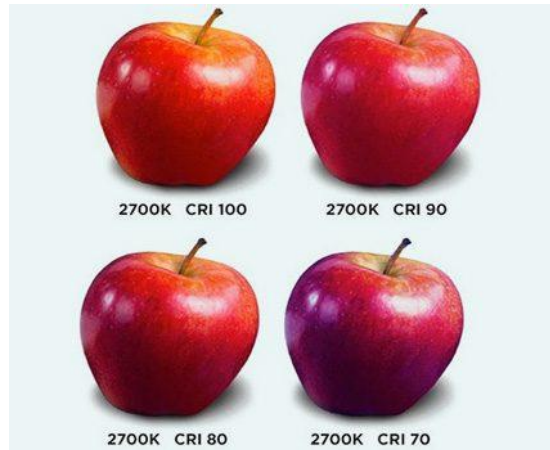
Кольорові вподобання у дітей та дорослих відмінні, в останніх вони більш індивідуальні та залежать від суспільно-культурного досвіду, моди, традицій символіки, релігії, дитячі вподобання більше сприймаються на емоційному рівні.

Було проведено багато дослідів пов'язаних з темою сприйняття кольору. Більш молоді люди частіше обирали яскраві та світлі кольори на відміну від людей старшого віку. Якщо брати людей віку 45-54 роки, то жінки надавали перевагу яскравим кольорам вдвічі частіше за чоловіків.

Ще одним фактором, що впливає на сприйняття є індекс кольоропередачі (CRI). Він показує як джерело світла змушує відображати кольори об'єкта в осях і як добре видно зміни у відтінках. Навіть при однаковій температурі світла індекс значною мірою впливає на предмет (рис. 4.4).

Якщо світло має індекс більше 80, воно вважається гарним, більше 90- майже ідеальне, якщо менше 80 – погане сприйняття об'єкту, втрата насиченості. Для виставкових залів, будь-то представлення кісток динозаврів

або одягу часів

Рис. 4.4. Вплив індексу кольору на об'єкт при однаковій температурі світла

Відродження, картинних галерей потрібно використовувати індекс більше 90, адже гарне освітлення сприяє більшому захопленню від об'єкта (рис. 4.5).

Індекс кольоропередачі для магазинів та виставкових залів

4.4. Пожежна безпека споруд

Обмеження поширення пожежі в будинках досягається за рахунок:

- використання конструктивних та об'ємно-планувальних рішень, спрямованих на перешкодження поширенню пожежі;
- зменшення пожежної небезпеки будівельних матеріалів, конструкцій,

електропроводки та ін.;

– зменшення вибухопожежної та пожежної небезпеки технологічного процесу. Використання засобів, що перешкоджають горючим речовинам розтікатися приміщеннями.

Для забезпечення безпечної евакуації повинні передбачатися заходи, спрямовані на: створення умов для своєчасної та безперешкодної евакуації людей у разі пожежі, захист людей на шляхах евакуації від дії небезпечних чинників пожежі.

Приміщення, які розділені на частини перегородками, які трансформуються, або протипожежними завісами(екранами), повинні мати самостійні евакуаційні виходи з кожної частини.

Допускається один евакуаційний вихід із :

– приміщення з одночасним перебуванням не більше, ніж 50 осіб;
– приміщення площею не більше ніж 300 м², розташоване у цокольному, підвальному, підземному поверхах, якщо кількість людей не перевищує 5.

Висота евакуаційних виходів повинна бути не менше 2м, а ширина не менше 0,8м. Ширина у просвіті сходового маршу повинна бути не менша за нормовану ширину евакуаційного виходу на сходову клітку з поверху, на якому перебуває найбільша кількість людей.

Гранично допустима відстань по шляхах евакуації від найвіддаленішої точки приміщення до найближчого евакуаційного виходу в коридор, на сходи або назовні повинна обмежуватися та прийматися з урахуванням призначення, категорії за вибухопожежною та пожежною небезпекою цього приміщення, ступеня вогнестійкості будинку, кількості людей, геометричних параметрів приміщення та евакуаційних шляхів, розташування обладнання.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В кваліфікаційній роботі проведено аналіз та оцінка стану використання вітчизняних замків в туризмі та розроблено шляхи вдосконалення менеджменту замкового туризму на перспективу. За результатами проведених у роботі досліджень можна сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Замковий туризм є різновидом історико-культурного туризму. Поняття історико-культурного туризму розуміється як вид туризму, метою якого є відвідування територій, пов'язаних з історією та культурною спадщиною.

2. Однією з найцікавіших і найскладніших форм культурно-пізнавального туризму є замкові екскурсії. У багатій історико-архітектурній спадщині України чільне місце займають пам'ятки оборонної архітектури – фортеці, замки, оборонні храми, міські укріплення, які приваблюють туристів. Проте замкові комплекси в Україні зазнали незворотних збитків після втрати свого функціонального призначення. На сьогоднішній день немає достовірних даних про їх загальну кількість, оскільки багато з них втрачені назавжди, а інші лежать у стані руїни. Водночас фортифікаційні споруди країни можуть стати не лише цікавими об'єктами туристичної діяльності, а й невід'ємною частиною туристичної інфраструктури, як це має місце в європейських країнах, де більше третини таких комплексів використовується під готелі та ресторани.

3. Замковий туризм – це особливий вид пізнавального туризму, який базується на відвідуванні привабливих фортифікаційних і палацових споруд, є ефективним засобом культурного та патріотичного виховання особистості. За архітектурним стилем замки поділяються на: давньоруський стиль, готику, ренесанс, бароко та інші стилі. За цінністю замки мають світове (внесені до Списку культурної спадщини ЮНЕСКО), європейське, національне (державне), регіональне (обласне) значення, яке визначається відповідними установами за певними стандартами та методиками. За ступенем збереження замки поділяються на: цілі, добре збережені; такі, що зазнали руйнування та

реставровані, але з деякими втратами; зруйновані і не відновлені, збереглися фрагментарно; зруйновані і збережені в руїнах.

4. Замокний комплекс в Україні зберігся від найдавніших часів до сьогодні. В основному вони розташовані на Волині, Галичині, Поділлі, Карпатах, Буковині, Лівобережному, Придніпров'ї та в Криму. Найбільша кількість замків, фортець і монастирів-фортець збереглася в Західній Україні (за різними експертними оцінками, близько 90% усіх замків і палаців країни) – Львівська, Івано-Франківська області, Тернопільська, Волинська, Закарпатська та Хмельницька області.

5. Палацово-замокний комплекс є одним із найменш використаних архітектурних комплексів України та маловідомий туристам. На нашу думку, до головних причин такого стану слід віднести: кошти на будівництво матеріально-технічної бази таких споруд здійснюються за залишковим принципом з виділенням незначних сум; байдужість місцевих органів самоврядування та населення до історичних та культурних цінностей; існують значні проблеми з функціональним наповненням пам'яток, оскільки вони довгий час використовувалися не за призначенням, а призначення відновлених будівель не завжди є зрозумілим; охорона державою архітектурних та історичних пам'яток є неповною, а використання опорних пунктів часто нераціональним; відновлення тієї чи іншої частини замкових та палацових комплексів ще не є гарантією їх збереження. В разі нераціонального їх використання або відсутності фінансування вони знову можуть занепасти.

6. В Україні, як і в Європі, вироблена цілком стандартна методика використання замків для туризму. Можна виділити декілька основних напрямків такої діяльності, які охоплюють процес від реставрації замків до облаштування об'єктів туристичного обслуговування.

7. Результати аналізу замкової спадщини України дозволяють впевнено зробити висновок, що туризм в країні має значний потенціал,

що відкриває багато нових можливостей для організації та успішної реалізації різноманітних видів туризму. Але з іншого боку ми бачимо занедбаність, зруйнованість замкової архітектури, байдуже ставлення суспільства до гострої потреби відбудови замків. Водночас європейський досвід давно довів, що державна монополія на володіння замками та палацами неефективна. Для України цей досвід є яскравим прикладом, він, з одного боку, вирішує проблему збереження історико-культурної спадщини, а з іншого – формує позитивний туристичний імідж, що сприяє досягненню високої конкурентоспроможності України на ринку послуг міжнародного туризму. Водночас, вирішуючи проблему охорони замків, використання замків туристами вирішить і багато економічних проблем, адже загальновідомо, що розвиток гостинного туризму сприяє зміцненню національної економіки.

8. На Львівщині є чотири унікальні замки, які вже є частиною багатьох туристичних пакетів та частиною популярного туристичного маршруту “Золота підкова Львівщини”: Олеський, Золочівський (так званий Китайський палац), Підгорецький, (європейська перлина, замок-палац, окрім того, перший Венеціанський палац на території середньої Європи,) Свірзький (найатракційніший класично-лицарський мінізамок). В Золочівському замку спостерігається велика кількість туристів, тоді як в Олеському замку відбувається більше екскурсій, ніж у Золочівському. До масового туризму на Львівщині залучені також Жовківський замок, Добромильський замок Гербуртів, а також Замок в Бродах і давньоруські фортеці “Стільське” і “Тустань”.

9. Незважаючи на доволі великий потенціал, реальний процес туристичної адаптації замкових комплексів Львівщини стикається з рядом негативних факторів: відсутність чітко розробленої термінологічної бази замкового туризму; низький рівень державної підтримки та законодавчого регулювання процесу туризму та туристичного використання об'єктів оборонного будівництва; поганий стан розвитку різноманітної туристичної

інфраструктури (переважно транспортної та готельно-ресторанної), що проявляється у відсутності регулярних маршрутів руху та гострому дефіциті класифікованих закладів готельно-ресторанного господарства для прийому туристів; низький рівень фінансування туризму, що характеризується відсутністю капіталовкладень у галузь, неможливістю залучення інвестицій через соціально-економічну та політичну нестабільність, небажанням займатися розвитком замкового туризму тощо; низький рівень інформаційно-рекламного забезпечення розвитку замкового туризму в регіоні, відсутність цілісної інформаційної системи опису потенціалу, способів використання тощо замків Львівської області.

10. На нашу думку, замковий туризм на Львівщині має розвиватися у двох напрямках, які мають бути взаємопов'язані та складати цілісну картину: перший напрямок - спираючись на державну підтримку та за сприяння місцевої влади, необхідно змінити сьогоденнє ставлення до пам'яток оборонного будівництва, зробивши їх головними "китами" туризму в окремих населених пунктах і в області в цілому; другий напрям передбачає передачу замків у тимчасову (концесійну) приватну власність для зацікавлених у використанні замку як туристичного об'єкта. Це можуть бути як іноземці (наприклад, нащадки колишніх власників фортець), так і громадяни України.

11. Зразком практичного втілення використання замків в туристичній сфері можна вважати Європейські країни. Замковий туризм в Європі дуже популярний і суттєво поповнює державний бюджет. Як свідчать дані ВТО, більшість замків Європи сьогодні успішно використовуються в готельному та ресторанному бізнесі, а також в туризмі в цілому. Європейські туристи часто люблять пожити кілька днів у середньовічному замку, спробувати страви стародавньої кухні та взяти участь в лицарських розважальних програмах замкового туризму. Популярним напрямком європейського замкового туризму є організація весільних та урочистих церемоній.

12. Щодо зарубіжного досвіду використання замків в туризмі можна

виділити такі головні напрями: поєднання або впровадження туристично-рекреаційних функцій, які є базою для розвитку й збереження таких об'єктів; розробка туристичних маршрутів по замках; створення комплексів обслуговування для туризму на території замків; створення ефективної системи транспортно-пішохідних зв'язків; створення місць проведення дозвілля: сувенірні крамниці, кафе, ресторани, лекційні зали, бібліотеки та ін.; забезпечення безпеки використання існуючих замкових споруд і територій.

13. В контексті зарубіжного досвіду, для розвитку замкового туризму в Україні, актуальним є вирішення таких проблем: 1) на певних умовах передати туристичному бізнесу об'єкти архітектури замків та фортифікаційних споруд та на основі реконструкції перетворити їх на середньовічні готелі старовини, центри дозвілля, розважальні заклади ресторанного бізнесу тощо; 2) Розробити та розвивати конкурентоспроможні замково-історичні та культурно-туристичні продукти у сфері туризму, що відкриє значну частину туристичного ринку України як для внутрішніх так і для іноземних туристів. Крім цього, в Україні необхідна суттєва реформа сучасного законодавства у сфері охорони та збереження культурної спадщини, оскільки в Україні значна частини замків були зруйновані.

14. Формування та раціональне використання ресурсів туристичної дестинації (зокрема об'єктів замкового туризму) має базуватися на гранично допустимому навантаженні ресурсної бази туризму, перевищення якого може спричинити негативні фізичні, екологічні, соціальні та медико-психологічні наслідки. Для визначення добової місткості (логістичного потенціалу) туристичних об'єктів замку в роботі запропоновано методику, яку розробив Смирнов І.Г. і яка базується на основі алгоритмів, рекомендованих Всесвітньою туристичною організацією ООН для архітектурних, історичних та експозиційних об'єктів.

15. Хоча велика кількість замків в Україні, у тому числі на Львівщині, майже зруйнована, це не заважає їх туристичному використанню та організації екскурсійних маршрутів. Сучасним сьогодні є побачити той чи інший об'єкт

замкової екскурсії за допомогою 3D-комп'ютерного моделювання. Прикладом інноваційних технологій, які забезпечують можливість створення віртуальних музеїв є редактор тривимірної графіки SketchUp, програма-ресурс Google Earth (“віртуальний глобус”) та супутні програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак У. Б. Науково-проектний досвід функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів. *Прикладні науково-технічні дослідження: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (3 – 5 квітня 2019)*. Симфонія-форте. Івано-Франківськ, 2019. С. 192 - 193.
2. Андрусак У.Б. Принципи функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів на прикладі Івано-Франківської області: автореф. Дис. ... канд. арх.. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, 2019.
3. Аніпко Н.П. Середньовічні замки Польщі та їх використання в туристичній індустрії. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (4 травня 2012 року)*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 132-136.
4. Аніпко Н. П. Середньовічні замки і фортеці. Рекреаційно-туристське використання. *Краєзнавство, географія, туризм*. 2011. № 20. С. 15-18.
5. Антонюк Д. В. Триста п'ятнадцять польських замків і резиденцій в Україні: путівник. Ч. 2 [в 2 ч.]. Грані-Т. К., 2012. 260 с.
6. Арсеніч М. А. Чернелицький замок у міжвоєнний період. *Пам'ятки України*. 2015. № 7 - 9. С. 60 - 67.
7. Бевз М. В. Завдання збереження та регенерації цінних архітектурно-містобудівних комплексів історичних міст. *Проблеми розвитку міського середовища*. 2011. № 5-6. С 15 - 23.
8. Бевз М. В. Методологічні основи збереження та регенерації архітектурних заповідних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України): дис. доктора арх.: 18.00.01. ХДУБА. Харків, 2004. 332 с. ; с. 50.
9. Бевз М. В. Проблеми регенерації заповідних територій історичних міст. *Архітектура*. 2001. № 429. С. 146 - 155.

10. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2001. 395 с.
11. Білецька, І. М. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. прць, Київ : НАУ, 2011. Вип.31. С. 104-112.
12. Берлач О. П. Принципи історико-архітектурного формування фортифікаційних комплексів Волині: дис. канд. арх.: 18.00.01. НУ «ЛП». Львів, 2008. 138 с. ; с. 18
13. Бокань В.А. Історія культури України: Навчальний посібник, 1998. ; с. 66.
14. Бордун О. Ю., Білоус С. В. Використання зарубіжного досвіду для розвитку замкового туризму України. Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку. 2012. С. 136–142.
15. Брич М. Музеєфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Historical and cultural studies*. 2015. Vol. 2, Num. 1. С. 31 - 35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hcs_2015_2_1_9.
16. Вечерський В. В. Фортеці й замки України: монографія. Деснянська правда. Чернігів, 2011. 664 с.
17. Відомості Верховної Ради України. Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства від 27.10.2005 р., № 994_719 [Ратифіковано Законом України № 581-VII від 19.09.2013 р.]. Офіційний Вісник України. К., 2013. № 82. Ст. 1080.
18. Гнатюк Л.Р., Яременко О.Ю. Проблематика збереження палацово-паркових комплексів України. *Теорія та практика дизайну*: зб. наук. праць. К.: НАУ, 2020. Вип. 20. С.39-47. Doi:10.18372/2415-8151.21.15059
19. Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця».
20. Державний реєстр пам'яток архітектури національного значення Львівської обл. URL:

https://mkip.gov.ua/files/pdf/Nacional_znachenia/%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB..pdf

21. Жежнич П.І. Структурна та формальна моделі віртуального музею. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sisn/vsi-vypusky/vypusk-631-2008/strukturna-ta-formalna-modeli-virtualnogo-muzeyu>

22. Жердьов А. Фортифікаційні споруди у системі об'єктів туристсько-рекреаційної діяльності. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 19. С. 143-149.

23. Жукова О. В. Замкові комплекси XII – XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання: дис. канд. істор. наук: 17.00.08. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2007. 155 с.

24. Жураєва К.А. Інноваційні технології у туризмі. URL: <http://www.geograf.com.ua>., с. 6

25. Замки-готелі Німеччини. URL: <http://www.svoiludi.ru/germany/zamkigermanii.html>

26. Замки Західної України: Путівник. Львів: Аз-Арт, 2004. 96 с.

27. Зміївська А.І. Особливості сучасного розвитку замкового туризму в Україні. URL: https://eprints.kname.edu.ua/49614/1/ilovepdf_com-105-106.pdf

28. Каднічанський Д. А. Стан та перспективи розвитку замкового туризму у Львівській області. *Географія та туризм*: Науковий збірник. № 43. Київ, 2018. С. 73–82. (Copernicus)

29. Каднічанський Д.А. Стан збереження та використання в туризмі замків та палаців Закарпатської області. *Współpraca transgraniczna w gospodarce turystycznej Polski i Ukrainy* : III Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Lublin–Lwów 20–21–22.10.2016 r.). Люблін, 2016. С. 30.

30. Ковальчук Т. Г. Перспективи розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні в умовах глобалізації світового господарства. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/28.pdf

31. Ковешніков В., Ліфіренко О., Стукальська Н. Інноваційні види

туризму. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 38-44.

32. Кокарева О.І., Храплива-Антошків Н.Л., Шпондарук В.В. Закордонний досвід використання замків у туристичній сфері. *Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 4 трав. 2012 р.). Тернопіль, 2012. С. 142 – 145.

33. Корсак Р. В., Берез А. Розвиток туризму в країнах Європейського Союзу та досвід організації для України на початку ХХІ ст. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ : Видавництво “Гілея”, 2016. Вип. 108. С. 98–101.

34. Корсак Р. В. Перспективи використання замків у готельній індустрії України: досвід Чеської республіки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 24, том 2, 2019. С. 11-16.

35. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.

36. Лінтур І.В. Інноваційний потенціал у сфері готельно-ресторанного бізнесу. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/>

37. Лисий І.О. Проблематика етнотуристичного використання замків Івано-Франківської області. *Карпатський край*. Вип. 1 (4). 2014. С. 117 – 123.

38. Маркевич М. Замковий туризм Західної України. *Міжнародний бізнес та замковий туризм в Україні : сучасний стан і перспективи розвитку* : зб. Тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль-Збараж, 28-29 квіт. 2017 р.]. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 177–179.

39. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Мандрівки історичні. Львів : Центр Європи, 1997. 160 с.

40. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів: Центр Європи, 2005. 192 с.

41. Мацюк О. Фортеці і замки України. *Пам'ятки України*. 1991. № 2. С. 23–29.

42. Смирнов І.Г. Логістичний менеджмент рекреаційно-туристичних ресурсів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний*

педагогічний університет імені Г.Сковороди”. Спец. випуск. 2010. С. 270-274.

43. Смирнов І.Г. Про привабливість та логістичність рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму). *Географія та туризм*. 2010. Вип. 4. С. 106-114.

44. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І.. *Енциклопедичний словник-довідник з туризму*. К.: Видавничий Дім “Слово”, 2006. 372 с.

45. Оконченко О. М. *Архітектура фортифікацій замків Західної України середини XVI - кінця XVII століть*: дис. канд. арх.: 18.00.01. НУ «ЛП». Львів, 2015. 335 с.

46. *Оксфордська енциклопедія*. URL: <http://dic.academic.ru>.

47. Омельчук Б. А. Вивчення, збереження та використання замків і фортець Західної України: історичний аспект. *Вісник НУ «ЛП»*, 2012. № 724. С. 74 - 80.

48. Пламенецька О. Фортеці й замки в Україні. *Пам'ятки України*. 1996. № 2. С 13-25.

49. Піняжко Т. Реставрація та сучасне використання фортифікаційних об'єктів Галичини середини XIX століття. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*: збірн. наук. праць за результатами 4-ої Міжнар. конф. мол. науковців (м. Львів, 30 – 31 трав. 2012 р.). Львів: Видавництво Львівської Політехніки, 2013. С. 114 – 118.

50. Полутренко У.Б. Методи збереження та відновлення палацово-замкових комплексів Прикарпаття. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 37. 2014. С. 255 – 262.

51. Про замки України з акад. Б. Возницьким. URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2008/07/080719_castles_in_teractive_is.shtml

52. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 25 липня 2000 р. *Відомості Верховної Ради*. 2000. № 39.

53. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року. *Відомості Верховної Ради*. 1995. № 31. С. 241.

65. Komorowski P., Kurkowski J. Zamki, turnieje, rycerze, Hachette, Warszawa. 2008. 312 s.
66. Mikos von Rohrscheidt A. Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy, GWSHM Milenium, Gniezno. 2008. 656 s.
67. Palenčikova Z., Machničova Z. Bratislavský hrad a jeho potencial pre tvorbu kreatívnej ponuky v cestovnom ruchu /Geograficke informacie/ 2018. № 2 (22). С. 207-222.
68. Plaček M., Bóna M. Encyklopedia slovenských hradov. Bratislava: Slovart, 2007. 392 s.
69. SketchUp URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SketchUp> , с. 4.
70. Палаці та замки України. URL: <https://www.ukraine.com/attractions/castles/>
71. Польська туристична організація URL: <http://www.edenpoland.pl/en/abouteden>
72. Портал «Замки та палаці Австрії» URL: <http://www.tourmycountry.com/austria/castles-palaces-austria.htm>
73. Портал національних пам'яток Словацької республіки URL: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/o-nas>
74. Портал чеських фортець та замків URL: www.castles.cz.

ДОДАТКИ

Додаток А

Олеський замок

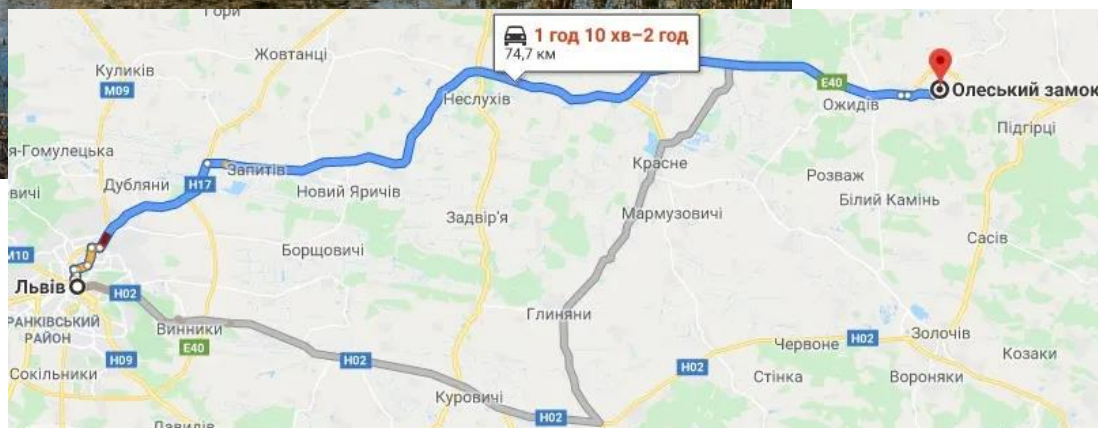
Кожен українець повинен відвідати музей-заповідник XIV-XVIII ст. «Олеський замок». Замок на пагорбі є одним з найстаріших на українських землях (1390р.), його експозиція відтворює атмосферу культурно-мистецького життя минулих століть, замок славиться однією з найбільших в Європі колекцій дерев'яної скульптури, в т.ч. Іоанна Георгія Пінзеля. Вночі замком гуляють душі закоханих Адама Жолкевського та дочки власника замку Марціани.

Окрасою Олеська є також монастир капуцинів з костелом святого Антонія (1739р.) та готичний костел святої Трійці (1545р.).

Перша писемна згадка про унікальну пам'ятку затишного селища Олесько датується 1327 роком. За свідченням дослідників, замок побудував один з нащадків Данили Галицького. В період розколу Галицько-Волинського князівства замок, розташований на кордоні Польщі та Литви, став предметом зазіхань обох держав. Надалі знаходився він і в епіцентрі визвольної народної боротьби, і ставав неодноразово жертвою татарських набігів.

На справжню резиденцію магнатських родів замок перетворився за часів воєводи Івана Даниловича, який наприкінці XVI ст. надав оборонній споруді ознак житлового приміщення, оформленого європейськими архітекторами та митцями в стилі італійського відродження. Сто років по тому замок набув нового образу під час реставраційних робіт під опікою дружини польського монарха Яна III Собеського королеви Марії Казимири. Неймовірного розквіту маєток досяг, перебуваючи у власності волинського воєводи Северина Жевуського у 2 пол. XVIII ст. Реконструйовані в кращих європейських традиціях кімнати, отримали в той час дзвінкі назви – «портретна», «дзеркальна», «віденська» (завдяки полотну Альтамонте «Битва під Віднем»).

А далі – перехід від власника до власника, руйнівний землетрус, війни, пожежі, пошук скарбів з розбиванням стін та інші прояви вандалізму, й, нарешті, справжній занепад. Тут була і сільськогосподарська жіноча школа, і військові склади. Нарешті, після багатьох років відновлювальних робіт, в 1975 році Олеський замок набув статусу музею-заповідника в якості відділу Львівської картинної галереї. Експозицію замку сформував справжній подвижник музейної справи Б.Г. Возницький, давший пам'ятці нового народження. Навколо замку було відновлено чудовий парк, населений старовинною та сучасною скульптурою.

Продовження Додатку А

Підгорецький замок

Підгорецький замок Конецпольських з парком (1635р.) колись вважався одним із найгарніших в Європі і є одним із найкращих зразків поєднання ренесансного палацу з bastionними укріпленнями. Біля замку знаходяться багатодекорований костел святого Йосипа (1763р.), корчма-заїзд та і пивзаводом XVIII ст.

Величний palazzo in fortezza в Підгірцях, за правом охрещений «українським Версалем», вважається найкрасивішим з замків Золотої підкови Львівщини. Його слава свого часу ширилася всією Європою завдяки неймовірній архітектурній естетиці, розкошу інтер'єрів, цінній колекції творів мистецтва, феєричному способу життя його гостинних володарів.

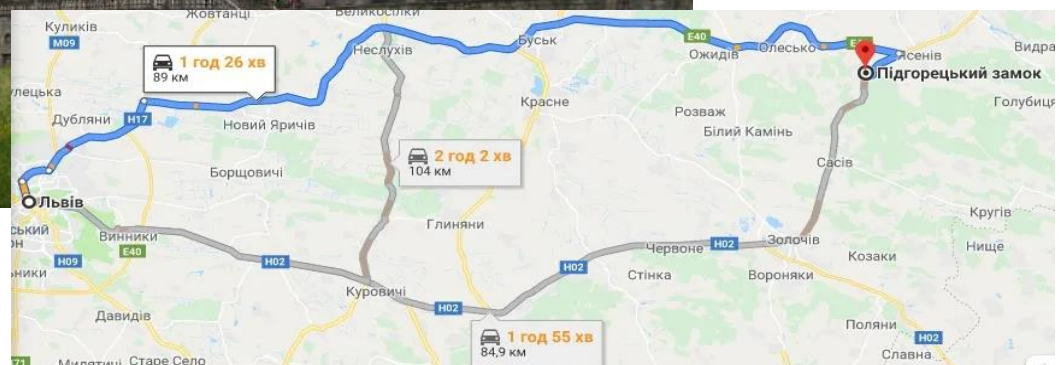
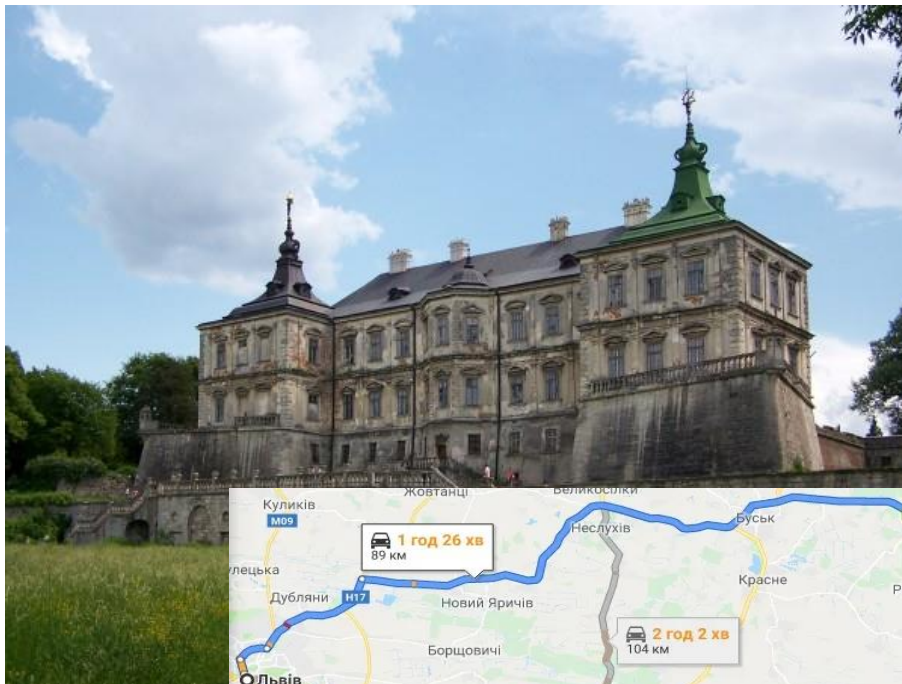
Відлік історії замку розпочався ще в першій половині XV ст. з появою оборонного укріплення на місці майбутнього палацу. З переходом у власність коронного гетьмана Станіслава Конецпольського оборонна споруда за декілька років (1635-1640 рр.) перетворюється на витончений взірець архітектури, поєднуючий стилі пізнього відродження з ускладненням деталей та помпезного бароко.

Спроектував двоповерховий палац з вежами та павільйонами відомий венеціанський архітектор Андреа дель Аква. З півночі палац був прикрашений просторою терасою з балюстрадаю та скульптурними композиціями. Бажані гості прибували до замку крізь арочний портал з колонами, а від небажаних – маєток з трьох боків був захищений глибокими ровами.

До свого наступного зіркового часу палац пережив не один руйнівний вплив. І лише у першій пол. XVIII маєток відродився, перебуваючи у власності впливових польських магнатів Жевуських. Масштабною реконструкцією замковий комплекс зобов'язаний помітному політичному діячу та меценату Вацлаву Жевуському. Палац збагатився старовинними меблями, цінною колекцією живопису, раритетною зброєю. Твори мистецтва та воєнні трофеї прикрашали Китайський та Золотий, Мозаїчний та Лицарський зали. Розкішні прийоми європейських вельмож супроводжувались театральними виставами, оркестровими виступами, феєрверками.

Останніми володарями маєтку були князі Сангушко, за яких в замку діяв приватний музей, цінні колекції якого були вивезені за кордон Романом Сангушко напередодні другої світової війни.

В радянські часи, за сумною традицією палац перетворився на туберкульозний санаторій. І, лише стараннями директора Львівської галереї мистецтв Б.Г.Возницького замку було повернено його заслужений статус та розпочалися реставраційні роботи, які підтримував створений Возницьким Фонд відродження Підгорецького замку. Палац було включено до реєстру 100 пам'яток світу, які потребують невідкладної реставрації. На жаль, Борис Григорович, який називав своє дітище «диво-палац-замок», не встиг повернути споруду до повноцінного життя.

Продовження Додатку А

Золочівський замок

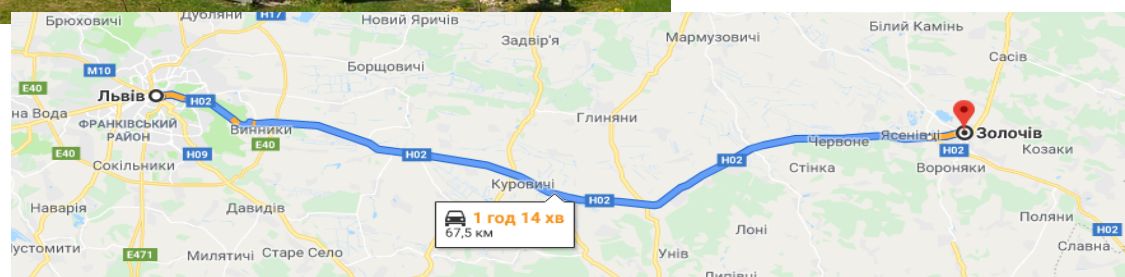
Надзвичайно багате на пам'ятки місто Західної України, окрасою якого є Золочівський замок (1634р.) з китайським палацом (одним з трьох в Європі). Велику цікавість викликають таємничі камені тамплієрів з двома вінками, які здійснюють таємничі бажання.

Відлік своєї зіркової історії в якості родинного гнізда польського магнатського роду Собеських Золочівський замок розпочинає в I пол. XVIIст., коли на місці колишнього дерев'яного укріплення було зведено кам'яну твердиню оборонного характеру. Прихована за високим земляним валом з бастіонами та рavelіном, ренесансна двоповерхова замкова споруда витримала не один безуспішний татарський напад, і, навіть, захоплена та понівечена турецьким військом в 1672 році, швидко відродилася під протекцією майбутнього короля Польщі Яна Собеського.

Згодом до Великого житлового палацу під впливом тогочасної моди на все східне, зусиллями королеви Марії Казимири приєднався елегантний Китайський палац – ротонда, нагадуючий сьогодні рожево-білий святковий торт з ошатною колонадою, балконним ажуром, витонченим шпилем. Поєднавши у собі функції потужної військової фортеці та затишної, комфортно обладнаної королівської резиденції (в багатьох джерелах згадуються високотехнічні системи опалення та каналізації), замок переживав тоді свої найкращі часи.

Наприкінці XIX ст. колишня королівська резиденція перетворюється на австрійську державну в'язницю. Майже 80 років згасаючий та практично зруйнований замок відігравав зловісну роль тюремника, тисячі людей були позбавлені тут не тільки волі, а й життя. Найдраматичнішою сторінкою в історії замка стали 1939-1941 рр. – в той час споруда служила в'язницею НКВС. Від спогадів очевидців нелюдських злочинів радянської системи стає моторошно, проте жахає ще більше, що спіраль історії невблаганна. В пам'ять закатованих в замкових підвалах політв'язнів на території Золочівської твердині в 1995 р. зведено пам'ятник-каплицю.

Замковий комплекс наразі складають Королівський (Великий) та Китайський палаци, двоповерховий надбрамний корпус та фортифікаційні споруди. Внутрішнє оздоблення Великого палацу майже не збереглося на відміну від систем опалення і стоків. Сьогодні в стінах відреставрованого та відкритого для огляду в 2009 р. палацу розташована експозиція з фондів Львівської галереї мистецтв. Тут можна ознайомитись з цікавими взірцями стилізованих предметів інтер'єру XVII– XVIII ст., живописними копіями творів провідних європейських митців, регаліями лицарських орденів, цікавою колекцією мисливських трофеїв. В Китайському палаці представлено мистецтво країн Сходу – Давнього Єгипту, Японії, Китаю, Індії, Індонезії тощо.

Продовження Додатку А

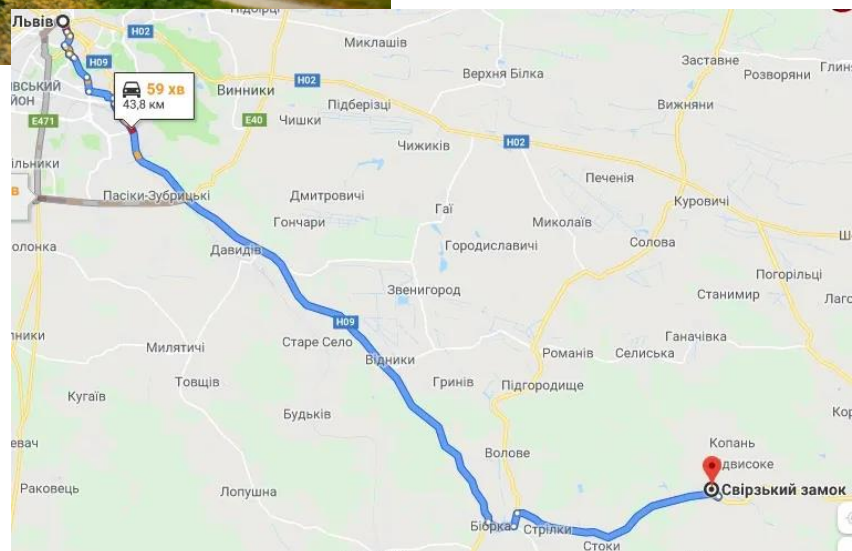
Свірзький замок

Свірзький замок – на диво витончений взрець оборонної архітектури, декілька століть поспіль милується своїм романтичним відображенням в озерних водах з мальовничого пагорбу поблизу старовинного селища Свірж на Львівщині. Гармонійні архітектурні форми, ошатна зовнішність з елегантним поєднанням білих стін із пурпурною даховою черепицею, багата, дещо здичавіла рослинність навколо, мальовничість прилеглої місцевості – один з найкрасивіших замків Західної України просто створений бути жвавим культурним осередком.

Початок будівництва Свірзького замку в якості фортифікаційних кам'яних укріплень під протекцією впливового роду Свірзьких дослідники відносять до II пол. XV століття. З того героїчного періоду в замку збереглися лише фрагменти фундаменту та нижніх мурів. В часи володіння замком родиною Цетнерів (II пол. XVII –поч. XIX ст.) замковий комплекс набув сучасного вигляду, перетворившись з суто захисної споруди на затишну резиденцію з архітектурним декором вікон та порталів, комфортним та стильним внутрішнім оздобленням.

Зведений в стилі пізнього ренесансу, замок пишався просторою анфіладною системою внутрішнього планування, елегантною терасою з балюстрадою та бароковими кам'яними вазонами. Додатковою прикрасою затишного внутрішнього подвір'я і сьогодні служить витончена клумба у вигляді ротонди. Підйомний міст та кована брама в центрі двоповерхового корпусу з трикутними фронтонами з бійницями відкривають в'їзд до замку.

Перша світова війна обернулася для замку катастрофічною пожежею, після якої лишилися тільки каміни та орнаментальні деталі оздоблення кімнат. Невтомний господар приклав титанічних зусиль для реконструкції комплексу, а в пам'ять про трагедію було встановлено надбрамну меморіальну плиту. Останні роки життя генерал де Салінс провів у Свіржі, там знайшов і свій останній притулок в родовій усипальниці неподалік замку, яка, на жаль, до нашого часу не збереглася. Дочка де Салінса Ірента її чоловік Тадеуш Коморовський були останніми приватними володарями маєтку.

Продовження Додатку А

Старосільський замок

Старосільський замок, точніше його руїни, є пам'яткою архітектури XVI-XVII ст. Сьогодні рештки оборонного муру та вежі вражають своїм розмахом та розмірами. Це — один з найбільших замків Львівщини.

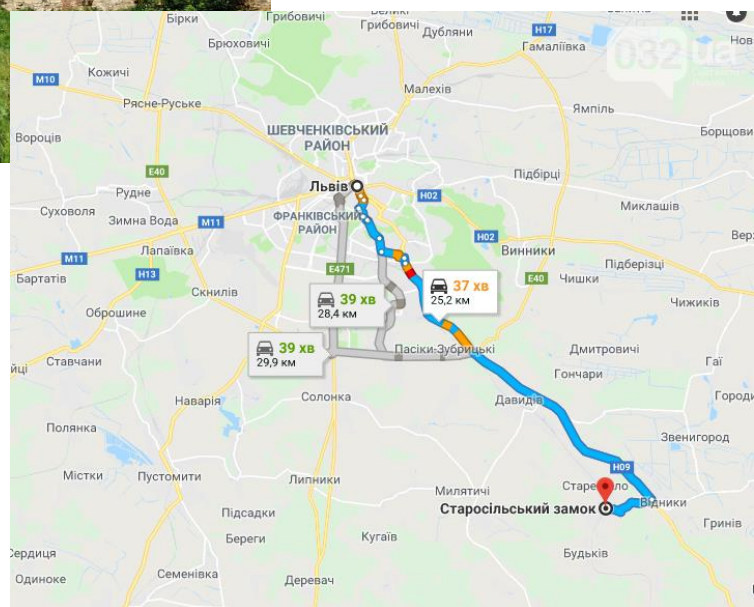
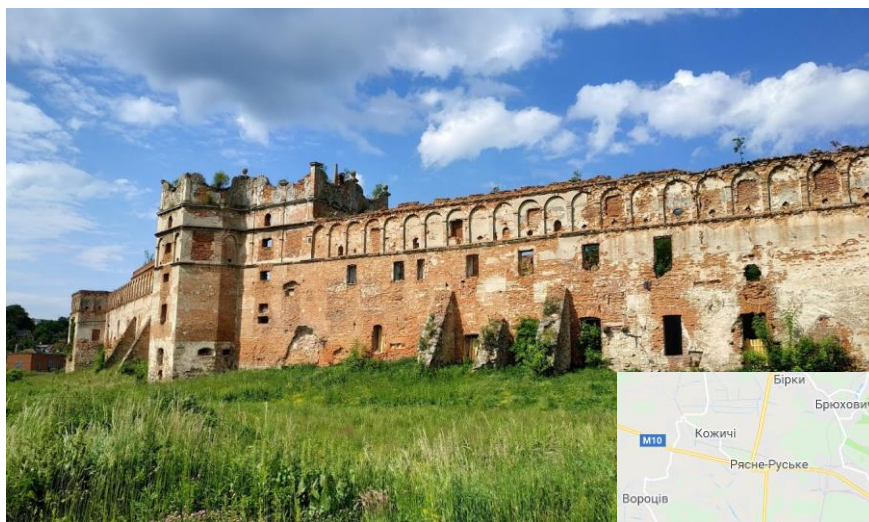
Дерев'яний замок у поселені проіснував протягом 1448-1498 років, — і був спалений. Вірогідно, перший кам'яний оборонний замок князів Острозьких побудований у 1584-1589 рр., можливо також, що архітектором був Амброзій Прихильний. Ця споруда не встояла проти татарської навали.

У 1642 р. замок відновлений одним з потомків Острозьких-Заславських, Владиславом Домініком, з його гербом на найбільшій вежі. Замкова територія сягла 2 га землі, з'явилися оборонні вали та рови з водою. Будівництво фортеці спинили козаки гетьмана Б. Хмельницького у 1648 р., — відбулася ще одна руйнація твердині.

Чергова реконструкція п'ятистороннього в основі замку розпочалася за рік: у 1649 р. його стіни заввишки 8 м і завширшки близько 2 м відновлюють у стилі пізнього ренесансу, шість веж (висота — до 16 м) прикрашають бароковою різьбою з каменю; зводять гарні ворота. На подвір'ї фортеці були розміщені палац, гарнізонні та господарські приміщення, каплиця. Така твердиня витримала облогу у 1672 р.

Щодо будівництва замку існує легенда. Розповідають, що міцність тутешніх мурів забезпечували яйця і молоко, які додавалися до будівельного розчину. Кажуть також, що засуджений до смерті шляхтич, рятуючись від кари, мав привезти на будівництво замку цілий віз яєць, жодного не збивши. Він це зробив! Просто яйця були зварені, і смертної кари панок не уникнув...

Фортеця була відреставрована на початку XVIII ст., коли її власником став Адам Миколай Сенявський. Подальші господарі (Чарторийські та Потоцькі) будівлею не переймалися, і замок поступово занепадав. На території фортеці розміщувалися винокурня, склади для збіжжя, броварня; стіни з часом почали розбирати для власних потреб селяни.

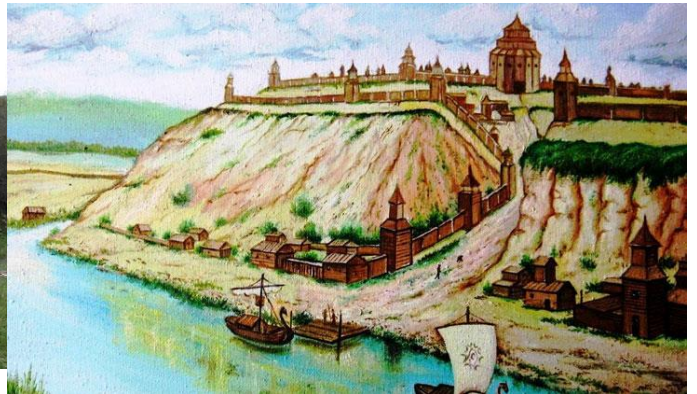
Додаток Б

Стільське городище

Стільське городище – городище, територія міста та його пригороду, що існували ще до Київської Русі, та зараз є на території Львівської області. Це унікальний комплекс скал та печер, що репрезентують язичницьке та християнське минуле предків сучасних українців та сусідніх країн. Стільське городище служить підтвердженням факту про самостійність формування української нації, її незалежності, про наявність держави ще здавна.

Ця робота створена в рамках міжнародного конкурсу "Українські бренди в глобальні тренди"(15.09 -05.10 2021 р) Говорячи про українську історію, її початок, завжди йде мова саме про Київську Русь, славу державу, що у давнину розкинулась на всій території України та далеко за її межами. Не секрет, що вона складалась з багатьох племінних об'єднань слов'ян. Про одних з них, білих хорватів, та їхню історію ще до правління київських князів піде мова у цій статті. За історичними джерелами, у VIII – X століттях на території декількох сучасних сіл Миколаївського району Львівської області існував величезний прадавній мегаполіс – Стільсько. Як і більшість великих міст того часу, у столиці білих хорватів був дитинець та передмістя. Стільсько мало площу 250 га, та було оточено трьома лініями оборонних укріплень, валами та вежами на них, що вже може свідчити про міць та вагомість цієї точки на той час. Навколо самого міста також існували поселення, про що свідчать численні знахідки предметів побуту та прикрас. Стільсько населяло 40-50 тисяч населення. А сама територія, як припускають історики, давньої слов'янської держави Біла Хорватія була на території не тільки Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Чернівецької областей, але й сучасних Польщі, Угорщини, Словаччини. На підтвердження існування такої могутньої держави існують багато письмових згадок про неї. Араби писали, що було велике місто, в якому бушувала торгівля. Візантійський імператор згадував про хрещених хорватів, предки яких жили у Північному Прикарпатті. Згадка є й у «Повісті минулих літ» під час оспівування походу Олега 907 року, та завоювання племені Володимиром Святославовичем, що відомий під іменем Великий. За повір'ями, місто поступово занепадало під нападами ворогів, тому вцілілі жителі заснували місто Стільсько, яке зараз є селом у Львівській області. Саме у цьому селі у наші дні близько один до одного розташовано багато цікавих пам'яток. Лише в'їжджаючи у цю місцевість, неможливо не помітити скелястість території. Скали супроводжуватимуть вас аж до найпопулярнішої серед туристів точки, названої однойменно з Стільським городищем. Це - досить пласкі скелі, з видимими та великими висіченнями всередині них. Туди можна навіть заглянути, та побачити малі, кімнатоподібні приміщення. Одразу за цими скелями стоїть Г-подібний камінь, природа якого невідома, але який точно зачаровує всіх приїжджих своїми велетенськими розмірами та формою. До сьогодні серед місцевих жителів ходять легенди, які

передаються від покоління до покоління. Легенди про підземне місто, яке ніби-то відкривається раз на рік. І чи відкривається воно чи ні, ми точно не дізнаємось, але геофізики підтвердили ймовірність існування порожніх приміщень під нашими ногами. Ймовірно, приміщення - рукотворні, це - зали, що з'єднані між собою коридорами. І нам залишається лише здогадуватись, що заховано глибоко під землею, які скарби ми, можливо, і не зможемо побачити. Іншим цікавим об'єктом, теж належним до Стільського городища, є печери у сусідньому селі Дуброва. Їх унікальність полягає у поєднанні християнського та язичницького. Обабіч було навіть розкопано місця жертвоприношень. У цьому ж селі збереглась стародавня гребля, що служила для регулювання рівня води та ще раз підтверджує могутність міста, адже воно мало свій власний водний шлях. Зараз все, що можна побачити неозброєним оком – скали. Абсолютно різноманітні, великі та малі, дивні та зовсім звичайні. У деяких з них є висічення, що датуються ще дохристиянськими часами. За віруваннями, це – залишки від храмів, що колись існували. Храми ділились на зали, кожен з яких, за теорією, служив вівтарем для іншого язичницького бога. Після початку ери християнства, ці скелі та печери в них зайняли монахи. Цікавим фактом є те, що скелі випромінюють магнітні хвилі. Такі ж, як і відомі всім єгипетські піраміди чи Стоунхендж в Англії. У 2001 році Кабінет Міністрів вніс Стільське городище до числа нерухомих пам'яток історії та культури. Відомий історик Михайло Грушевський заперечував існування самого племені білих хорватів, проте наш сучасник Орест Корчинський впевнено взявся за дослідження регіону і запевняє, що за достатньої кількості експедицій людство дістане змогу переосмислити історію Галицько-Волинської держави. Це стане ще одним доказом того, що предки українців мали власну державу, розвивались самостійно, та не були частинами інших держав, а, навпаки, могли навіть їм конкурувати. Історичну цінність Стільського городища, поселення білих хорватів неможливо переоцінити. Це – прямий доказ існування могутньої держави на частині української території. Могутні скелі та залишки від земляних валів і сьогодні дозволяють нам уявляти славне минуле нашого краю, асоціювати себе зі своєю землею, гордитись, що ми походимо з України, що наші предки були сильними та шанованими. Попри все, білі хорвати населяли ще й декілька сусідніх країн, адже ми всі - слов'яни. Це – можливість комунікувати, знаходити спільну мову та підтримку на базі спільних предків, хоч і десять століть тому. Стільсько має потенціал стати потужною туристичною точкою, яка буде вдало рекламувати Україну й українців як націю, що точно має своє, відмінне від інших, коріння.

Додаток В**Фортеця Тустань**

Фортеця Тустань розташована біля села Урич. Сьогодні Тустань — це залишки давньоруського оборонного комплексу на скелях, що входить до складу однойменного історико-культурного заповідника. Одночасно Тустань є цікавою пам'яткою геології, а також унікальною історичною знахідкою.

На думку дослідників, фортифікаційний комплекс на скелях був заснований у IX ст. племенами білих хорватів як оборонний та митний пункт: повз Тустань проходив Соляний шлях, яким перевозили сіль з Галичини до країн Центральної Європи. Пізніше місто-фортеця стало прикордонним та митним центром між Галицько-Волинським князівством та Угорщиною.

У письмових джерелах Тустань вперше згадується у літописі 1333-1384 років підканцлера короля Казимира Янка з Чарнкова та у польського історика Яна Длугоша під 1340 роком: тоді польський король Казимир Великий захопив фортецю, а пізніше наново її відбудував. На той час Тустань вже була відомою, як міста Львів, Сянок та Перемишль, Тереховля та Галич.

Твердиня перебувала під владою польського короля. Згодом вона переходить до польських магнатів та шляхти. Зі середини XVI ст. град-фортеця перебуває у занедбаному стані, хоча ще продовжує виконувати функції митниці до кінця XVI ст. Вже у XVII ст. Тустань втрачає роль митниці і занепадає.

Починаючи з XVIII ст., руїни замку-фортеці починають цікавити та привертати увагу туристів, етнографів, істориків. Серед археологічних знахідок найбільш сенсаційними є дерев'яні конструкції X ст. Сліди на скелях від дерев'яної забудови IX-XIII ст. ставлять фортифікаційний комплекс в ряд унікальних пам'яток Європи. Окрім цього, тут зосереджена велика кількість наскельних зображень-петрогліфів (найчисельніша в усіх Карпатах): в основному це солярні знаки — символи Сонця, хоча їх призначення все ще не розгадане.

Багаторічний дослідник Тустані Михайло Рожко на основі залишених слідів та археологічних розкопок виконав графічну реконструкцію фортеці. Це дає можливість побачити архітектуру фортеці того часу (з достовірністю на 90%). Унікальне поєднання природних скель та дерев'яної архітектури на висоті 40-80 м над рівнем долини зробило фортецю неприступною і водночас вражаючою.

Сьогодні Тустань є популярною туристичною атракцією, місцем проведення щорічного фестивалю “Ту Стань!”. Окрім самих скель, цікавими для оглядин будуть Музей Тустані та культурний центр “Хата у Глибокім”.

Слід згадати, що заповідник “Тустань” є складовою природного національного парку “Сколівські Бескиди”.